

סוג של ליווי: על האונס של לוקרציה וסחר בנשים

צחי זמיר*
וג'ניפר שקבטור**

א. פתח־דבר ◀ ב. האונס של לוקרציה ◀ ג. שתיקת קורבנות הסחר בנשים ◀ סוף־דבר

א. פתח־דבר

הקשר בין משפט, ספרות ומוסר הוא ללא ספק ציר מניע מרכזי של מגמת ה"משפט וספרות"¹. כותבים כבויד ווייט, ווסט ונוסבאום, שפתחו את הדיון המודרני במשפט וספרות בשני העשורים האחרונים, טענו לזיקה עמוקה בין "ההבנה מבפנים" שספרות טובה מסוגלת לספק לבין הבנה אתית עשירה יותר.² הצעתם היא ללמד ספרות יפה כחלק מהכשרתם של עורכי־דין כדי ליצור עורכי־דין ושופטים האמונים על קריאת מצבים רגישה ואמפתית. הקשר הרחב יותר של קביעה זו מצוי בטענות מוכרות באסתטיקה על־אודות הזיקה בין ספרות, אמפתיה ומוסר: ספרות יפה מקדמת הבנה פנימית של הזולת, וכך עושה את העולם טוב יותר.³ זיקה כללית זו בין ספרות יפה, אמפתיה

* מרצה בחוג לספרות אנגלית ובחוג לספרות כללית והשוואתית באוניברסיטה העברית בירושלים. חלק ממאמר זה הוצג בכנס של האגודה הישראלית לפילוסופיה, באוניברסיטת בר־אילן, בשנת 2002. אבקש להודות למאזינים על הערותיהם ולארגנה בן־נפתלי על תרומתה המשמעותית למאמר.

** בוגרת הפקולטה למשפטים ותלמידה לתואר מוסמך במדעי המדינה, אוניברסיטת תל־אביב. אני מודה לארגנה בן־נפתלי על הערותיה ועזרתה הרבה, ולחברי מערכת משפט, חברה ותרבות על הערותיהם. תודה מיוחדת שלווחה לאבי, ארתור שקבטור, על תמיכתו, עידודו והערותיו המועילות במהלך כתיבת המאמר.

1 על מגמה זו, התפתחותה, והתת־זרמים שבה ראו ש' אלמוג ספרות ומשפט (2000) 11–24. ראו גם מאמרים המקובצים בגיליון המיוחד של מחקרי משפט שהוקדש למשפט וספרות (מחקרי משפט י' (תשס"ב)).

2 בויד ווייט נתפס בהצגות שונות של המגמה כמי שכתב את ספר־המפתח של משפט וספרות: J.B. White *The Legal Imagination* (Boston, 1973). באשר לשניים האחרים: מ' נוסבאום צדק פואטי: הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים (מ' שקודניקוב תרגם, 2003); R. West *Narrative, Authority, and Law* (Ann Arbor, 1993). מבין אלה, נוסבאום מזוהה יותר מכל עם הרעיון של הבנה אמפתית דרך ספרות וחשיבותה למשפט. ראו דיונה בדיקנס ובפורסטר לאורך צדק פואטי בכללותו. ראו גם דיונה של West בקפקא, שם, פרק 2.

3 הקשירה בין אתיקה לאמפתיה מזוהה עם יום (Hume) (עקרוני המוסר). הרעיון של הבנה חווייתית אמפתית (knowing what it is like), כמה שספרות מספקת, הופיע בצורתו הבשלה באסתטיקה המודרנית אצל ד' וולש (1943): D. Walsh "The Cognitive Content of Art" 52 *The Philosophical Review* (1943) 433 ואחר־כך בספרה: D. Walsh *Literature and Knowledge* (Middletown, Conn., 1969).

ומוסריות אישית ממחזרת את אחת מהתווות העתיקות והפרובוקטיביות ביותר באתיקה: העמדה הסיקרטית שלפיה זה שיודע את הרע אינו עושה אותו.⁴ בהקשר המשפטי קיבל הרעיון את הצורה הבאה: אם יפתחו העוסקים במשפט הבנה דקה של בני-אדם, הבנה שניסיון רב בקריאת ספרות יפה מקנה, הם גם יפעילו רגישות זו כחלק מפעילותם המשפטית. כנגד התזה הסיקרטית הרחבה יותר נאמר מזמן שמתד גיסא, ניתן להבין את הרע ולעשות את הרע, ומאידך גיסא, ניתן להימנע מהרע מבלי להבין את הרע שנמנעים מליצור. אשר על-כן הבנה אינה תנאי מספיק וגם לא תנאי הכרחי להימנע מהרע. ביקורות אלה שבו ועלו גם ביחס ליישום המשפטי של הרעיון, ומבקריה של מגמת "המשפט וספרות" אכן שוללים קיומה של זיקה סיבתית בין ספרות להבנת עומק אתית ממשית, בין הבנת עומק אתית לבין חמלה ובין הבנה לפעולה בכלל (משפטית או אחרת).⁵

להתפלמסות זו שני הסרונות משמעותיים המשתקפים הן בטענותיהם של תומכי המגמה והן בטענות מתנגדיה: ראשית, היא מאופיינת בקשירה מהירה מדי בין מושגים נבדלים בתורת הספרות. "הבנה מן הפנים", "הודעות", "אמפתיה" ו"חמלה" אינם מושגים נרדפים.⁶ שנית, וחשוב במיוחד לענייננו, ההבנה המוסרית הדקה שקריאת ספרות אכן מסוגלת ליצור אינה קשורה בהכרח למרכיבים הללו.

בפרק ב של מאמר זה נבקש להעמיד קריאה ספרותית של ייצוג אונס בפואמה השייקספירית "האונס של לוקרציה", לבחון את התובנות האתיות שקריאה כזו מושפת וכן להצביע על המנגנונים של קריאת הדמויות שהיא מניחה ומקדמת.⁷ נטען שהייצוג של סבל בטקסט ספרותי מפעיל הרבה יותר מאמפתיה (ועם כל חשיבותה), באופן ספציפי יותר,

- 4 לגבי התזה הנ"ל ראו את הדיאלוגים "פרוטאגוראס" (352a-c), "גורגיאס" (468b) ו"מנון" (77e-78b) בכתבי אפלטון (י' ליבס תרגם, תשכ"ד-תשכ"ו).
- 5 לסקירה של פרטי דיון זה ראו צ' זמיר "אתיקה, ספרות, משפט", מאמר המצורף לתרגום העברי של נוסבאום, לעיל הערה 2, בע' 153-160. לביקורות הללו ראו ד' סטמן "ספרות, משפט ורחמים" מחקרי משפט יח (תשמ"ב) 53; R. Posner "Against Ethical Criticism" 21 *Philosophy and Literature* (1997) 1; S. Stow "The Politics of the Ethical Criticism Debate" 24 *Philosophy and Literature* (2000) 185.
- 6 סדיטט מסוגל, למשל, להבין מבפנים את חוויית קורבנו וכך ליהנות עוד יותר מסבלו. יש להבחין איפוא בין הבנה חווייתית של האחר, שמסוגלת להיות ניטרלית מבחינת היחס אל אותה חוויה (אפשר לכנות זאת "הבנה מן הפנים"), לבין "הודעות" או "אמפתיה", שהן הבנה המיתרגמת גם לתחושת קרבה אל מי שמבינים אותו (נוסבאום מאפיינת מצב זה כהבנת מצבו של האחר כאפשרות לגבי המזדהה), ולבין "חמלה", שהיא כבר הירתמות מעשית יותר – ולא רק תחושת קרבה – לעזרת מי שמזדהים איתו.
- 7 הקשרים בין אונס, לשון, ספרות ומשפט עלו בשנים האחרונות פעמים מספר בכתיבה משפטית, בעיקר בנוגע לאופן שבו שופטים מפעילים ומופעלים על-ידי סיפורים ענייניים יותר או פחות על אונס, כמו גם האופן שבו הם מייצרים נרטיבים, בעייתיים לעיתים, בנוגע לאונס. כפוף לטיפולוגיה שאלמוג מציעה, לעיל הערה 1, כתיבה משפטית כזו שייכת יותר לזרם של "משפט כספרות", המדגיש ומנתח את המימד הנרטיבי במשפט, מאשר לזרם "משפט וספרות", שחיבור זה משתייך אליו, אבל כתיבה זו נוגעת ללא ספק בחלק מהסוגיות שיידונו בהמשך. לכתיבה כזו ביחס לאונס ראו למשל ר' בוגוש ור' דון-יחיא מגדר ומשפט: אפליית נשים בכתיבת המשפט בישראל (1999) פרק ט; י' תירוש "סיפור של אונס לא יותר: על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי בע"פ 3031/98 מדינת ישראל נ' דן שבתאי" משפטים לא (תשס"א) 571.

נבקש לדבר על צורת הבנה שבה המרכיב ההאמנטי-הלשוני בהבנת הסיטואציה המתוארת בפואמה משוקע בתוך מעשה של ליווי – שאותו נאפיין כהשהיית מבט סלקטיבית על חוויית הזולת – שקריאת ספרות יפה מאפשרת. הדיון בייצוג של אונס מן המאה השש-עשרה, על מגבלותיה הדיסקורסיביות של מאה זו באשר לאפשרויות הניסוח של סבל פרטי של נאנסת, יאפשר גם לכרוך בין אופן ההבנה שנטען לו לבין הרגישות האתית (החשובה לטעמינו) לפערים אפשריים שפילוסופים בני זמננו מדגישים בין נזק לבין היכולת לתמללו, פערים שהערגות לקיומם חשובה כל-כך בהקשר המשפטי. פערים אלה נפרטים הן למעבר מנוק שנוסח ותומלל אל האפשרות המוסדית להציגו כתלונה, והן לעצם האפשרות לנסח, ולו באופן פרטי, את הנוק בכלל. כלומר, הפער יכול להתקיים בין מילים לבין תוקפן הציבורי, או בין חוויות לבין מילים. הרגישויות החדשות שהובילו את השינוי ביחס המשפטי אל האונס בישראל מתייחסות לראשון מבין הפערים הללו.⁸ ההכרה בכך שאונס מתקיים לא רק במצב של החדרת איבר-מין אל איבר-מין, אלא יכול להתייחס גם לפה או לפי-הטבעת, כמו גם ההכרה בכך שאונס יכול להתקיים בין בעל לבין אשתו, מצמצמים, ואולי מעלימים, את הפער בין תחושת הסבל של מי שנאנס לבין קטיגוריות משפטיות שאינן תמיד ענייניות, שראו בעבר חשיבות מהותית בנקב הגופני הספציפי שדרכו בוצעה החדירה הכפויה. אך הפער השני, זה שבין תחושה לניסוחה, המקמקמ הרבה יותר. ראשית, יש קושי עקרוני בעצם הרעיון: למן ויטגנשטיין (Wittgenstein), פילוסופים שונים שוללים את אפשרות קיומה של הבנה פרטית שלא ניתן לתמללה.⁹ שנית, קיימת

8 דוגמה מובהקת לכך היא תיקון 22 לחוק העונשין, התשל"ו-1977, ששינה את רכיביה של עברת האונס, כך שהאשה לא תידרש עוד להוכיח כי התנגדה בפועל לביצוע זממו של האונס, אלא די בכך שהביעה אי-הסכמה. די בשלילה מילולית גרידא ללמד על אי-ההסכמה (ראו למשל ע"פ 5612/92 מ"י נ' בארי, פ"ד מח(1) 302 (להלן: עניין בארי), 347-346, מפי הנשיא שמגר; ע"פ 235/90 חדד נ' מ"י, פ"ד מו(1) 209, בפסקה 9 לפסקדינו של השופט ד' לוין; ע"פ 5739/96 אוחנונה נ' מ"י, פ"ד נא(4) 721 (להלן: עניין אוחנונה), בפסקה 6 לפסקדינה של השופטת ביניש; ע"פ 4967/98 טובולוב נ' מ"י, דינים עליון נז 684; ע"פ 819/96 פלוני נ' מ"י, פ"ד נא(1) 315, בפסקה 18 לפסקדינה של השופטת דורנר; ע"פ 8523/99 דורוב נ' מ"י, פ"ד נד(4) 837, בפסקה 6 לפסקדינה של השופטת שטרסברג-כהן. יתר על-כן, במקרים מסוימים יש גם בהתנהגותה הסבילה של האשה כדי להצביע על היעדר הסכמתה למגע המיני, והכל בהתחשב בנסיבות האירוע, למשל, ע"פ 111/99 שוורץ נ' מ"י, פ"ד נד(3) 769, בפסקה 6 לפסקדינה של השופטת שטרסברג-כהן; ע"פ 115/00 טייב נ' מ"י, פ"ד נד(3) 289; ע"פ 5938/00 אזולאי נ' מ"י, פ"ד נה(3) 873. לסקירה של שינויי החקיקה בישראל ומשמעותם המשפטית ראו צ' האופטמן "אונס – יסוד ההסכמה ודיני הראיות" מעמד האשה בחברה ובמשפט (פ' רדאי, כ' שלו ונ' ליבן-קובי עורכות, 1995) 189.

9 משמעותו המדויקת של "הסיעון נגד שפה פרטית" של ל' ויטגנשטיין בחקירות פילוסופיות (ע' אולמן-מרגלית תרגמה, תשנ"ה) שנויה במחלוקת. סעיפים 303-307 באותו ספר מבהירים שוויטגנשטיין אינו מתנגד לרעיון של חוויות פרטיות, אלא לרעיון שחוויות כאלה מסוגלות להסביר משמעות של מילים. כך שכלל לא ברור כי יש בסיס ויטגנשטייני עקרוני להתנגד לרעיון המוצג כאן, של פער בין חוויה לבין ניסוחה. לסקירה רחבה של מסורות שונות בחשיבה ובתיאולוגיה המדברות על מוגבלותן של מילים, ראו: B. Scharfstein *Ineffability: The Failure of Words in Philosophy and Religion* (Albany, 1993).

בעיה ידועה בניסיון להסתמך על מצבים פרטיים לא-פומביים בהקשר משפטי. בנוגע לאונס, יש מי שרואה בשינויי ההדגש בחוק העונשין, מבעילה "בניגוד לרצון" לבעילה "בניגוד להסכמה", שיפור מבורך ופרוגרסיבי של חקיקה מיושנת שאפשרה לאנסים להתחמק מעונש בריוק מפני ש"רצון", בניגוד ל"הסכמה", הוא פרטי ולא דווקא ידוע, בעוד שהסכמה הינה פומבית וברורה.¹⁰ עם זאת, שימת דגש זה בפומביות עלולה להיות חרבי-פיפיות ולשרת חשיבה רגרסיבית, משום שכלי הניסוח עצמם אינם נגישים לפעמים לקורבן. מובן שבדיון הבא אין בכוונתנו לומר שאפשרויות הניסוח והתלונה שעומדות כיום לנאנסת זהות לאלה שעמדו לנאנסת בתקופת הרנסנס; אך הפער בין חויה למלה, שהפואמה מדגימה, אינה לדעתנו פער שעבר מן העולם.¹¹

ההשלכות המשפטיות של הכרה בפער כזה הינן מעודנות, ואולי לא ניתן לעגנן בחקיקה, אבל הן מסוגלות להתבטא בחשיבה של שופטים, משפטנים ועורכי-דין כאשר הללו עוסקים באלימות מינית. כך, למשל, בבית-ספר תיכון שאחד מאיתנו מלמד בו אירע לפני שנים מספר אונס קבוצתי. לאירוע ה"אונס" במובנו המשפטי הצר – בעילה שלא בהסכמה – קדמה תקופה בת חודש שבה הסכימה הנאנסת במפורש לקיים יחסי מין עם אלה שאנסו אותה אחר-כך. העבודה החינוכית של צוות בית-הספר עם התלמידים לאחר האונס לא יכלה איפוא להצטמצם לקטיגוריות המשפטיות הפומביות של הסכמה או היעדרה בלבד, אלא נדרשה לחדור למקומות העמומים יותר שבהם לא כל הסכמה היא הסכמה. (השאלה המפורסמת והמושמצת "למה את מתכוונת" אינה חלה רק על "כשאת אומרת לא?", אלא לפעמים חלה גם על האומרת כן.) רגישות-עומק משפטית ואחרת לאונס אינה יכולה להסתפק בפומבי, גם אם לא תמיד ניתן ליישם רגישות זו או לארגנה בהנחיות מוגדרות היטב. פער זה שבין חויה למלה ובין תחושה לניסוחה בכל הכרוך בניסוח נזק אינו מוגבל כמובן לחויה של קורבן האונס או קורבן האלימות המינית בכלל, אך במאמר זה נתמקד בבחינת הייצוג של קורבנות של אלימות מינית: הנאנסת בטקסט הספרותי (פרק ב) והאשה הנסחרת, קורבן עברת הסחר בנשים, בטקסט המשפטי (פרק ג). טענתנו היא שהואיל והבנה אכן אינה תנאי מספיק או הכרחי להימנע מהרע, התזה הסוקרטית אינה מסוגלת לעמוד כתזה מושגית חמורה באתיקה. עם זאת, לתזה זו עוצמה תיאורית בעלת פוטנציאל יישומי רב: אין אומנם קשרים מושגיים בין ידיעה לבין הימנעות מרע, אך בפועל לא מעט רוע נעשה מתוך בורות או נסיגה מהבנה קיימת. יש משהו פעוט-ערך באמירה כזו, שכן יש בה מן הקלישאה הדידקטית, אבל יישום שלה בהקשר אתי

10 ראו האופטמן, לעיל הערה 8, בע' 196-198.

11 לכתיבה משפטית המצביעה על פערים שונים בין לשון המשפט לחויה הפרטית של הנאנסת ראו א' שחר "מיניותו של החוק: השיח המשפטי בנושא האונס" עיוני משפט יח (תשנ"ג) 159. שחר מצביעה, בין היתר, על ההתמקדות בחדירה בהגדרת האונס כמשקפת תפיסת-עולם שאינה תואמת בהכרח את תחושת הפגיעה של הנאנסת, שלגביה לא החדירה היא העיקר, אלא ניצולה ורמיסתה כאדם (שם, בע' 181). על קשירה אחרת בין לשון, משפט ואונס ראו א' קמיר "ואם בעל – קנה": סיפורי 'בעילה' ו'היבעלות' בחוק העונשין" פלילים ז (תשנ"ח) 121. קמיר מתמקדת באחיה שיש למערכות אסוציאטיביות מפלות בעת שהמשפט מאמץ מונחים לשוניים כבדי-מטען (מאמרה דן בפועל ב.ע.ל). ראו גם ל' בילסקי "אלימות האלם: ההליך המשפטי בין חלוקה לקול" עיוני משפט כג (תש"ס) 421.

ממשי רחוק מלהיות פשוט. יישום זה אף פותח אפשרויות טיעוניות חדשות באתיקה יישומית – אותו תחום דיון פילוסופי המבקש לרתום את כלי הניתוח המופשטים של הפילוסופיה של המוסר לשאלות אתיות ממשיות בעולם – ובחשיבה משפטית על-אודות תיאורי סבל ונזק. נבקש להציג הגנה, נכון יותר הדגמה, של התזה הסוקרטית במובן אחרון זה. בכוונתנו לטעון, ראשית, שהבנה מסוג מסוים חוסמת רוע, ושנית, שלעיתים, אם יש רוע אצל מי שכבר הבין, הרוע מתאפשר על-ידי נסיגה מאותם אופני הבנה.

ב. האונס של לוקרציה

ב"האונס של לוקרציה" שייקספיר בוחר בעלילה עתיקה, שזכתה בטיפולים ספרותיים שונים בעולם הקלסי (על-ידי אובידיוס וליוויוס): טרקווין, ידידו ומפקדו של קולטין, שומע מהאחרון על יופיה של אשתו לוקרציה בעת ששניהם נמצאים במשימה צבאית. הוא מוצא דרך להגיע בסתר לביתה של לוקרציה, והיא מארחת אותו. במהלך הלילה טרקווין פורץ לחדרה של לוקרציה, מאיים עליה, אונס אותה ועוזב. לוקרציה שולחת לקרוא לבעלה, ומתאבדת מולו.

כאשר משווים בין תיאורו של שייקספיר את חוויית האונס של לוקרציה על-ידי טרקווין, בפואמה *The Rape of Lucrece*, לבין התיאור של חוויית האונס שמוצאים בספרות הקרימינולוגית העכשווית,¹² מוצאים ששייקספיר מאפיין דקויות רבות שספרות מאוחרת זו מגלה. כך, למשל, תחושתה של לוקרציה, תוך כדי אונס, שהיא מצויה במקום שמחוץ למוסר, חלל נטול חוקים; אימתה תוך כדי אונס; תחושת האיון שלה, או תחושתה שהיא שקופה ושהכל רואים את שאירע לה, אלה הן מקצת מאותן תובנות. אבל איננו מעוניינים לחפש כאן התאמה כזו או יחס של הסרמה. בדומה לכך, אין אנו מעוניינים להדגיש את האופן שבו ספרות מייצרת הבנה אמפתית במובן של שותפות פשוטה עם חוויית הקורבן.¹³ הפואמה כוללת בהחלט גם העמדה כזו. כך, למשל, כאשר טרקווין שוכב מעל לוקרציה, מאיים עליה ודורש ממנה לא להתנגד לו, הוא עוצר לרגע וממתין לתשובתה. כאן שייקספיר מדמה אותו למפלצת שעומדת מעליה, ובאופן זה משתף אותו עם נקודת-מבטה של הנאנסת – שכבר התחילה כמובן להיאנס מהרגע שבו התעוררה כפי שהתעוררה (לוקרציה מתעוררת כשידו של טרקווין מונחת על שדה) – הרואה את האנס

12 המונח הרלוונטי בספרות העכשווית הוא (Rape Trauma Syndrome) RTS, הכולל מאפיינים שונים אצל חוקרים שונים (פחד, דיסאוריינטציה, כעס, דיכאון ועוד). לסקירות מפורטות יותר ראו, למשל, א' ל' סבה ומ' ליבן-קובי "עבירת האונס – היבטים קרימינולוגיים" מעמד האשה בחברה ובמשפט (פ' רדאי, כ' שלו ומ' ליבן-קובי עורכות, 1995) 235, ובעיקר בע' 248–250; כן ראו: M.P. Koss & M.R. Harvey *The Rape Victim: Clinical and Community Interventions* (Newbury Park, 1991); S. Katz & M.A. Mazur *Understanding the Rape Victim: A Synthesis of Research Findings* (New York, 1979).

13 צדק פואטי של נוסבאום מכיל ניתוחים שונים המדגימים אמפתיה מסוג זה (נוסבאום, לעיל הערה 2).

השוכב מעליה נהפך מאדם למפלצת תוך כדי אונס. אבל עם כל חשיבותה, אמפתיה במובן של שותפות פשוטה של פרספקטיבות היא רק רובד אחד של מעורבות מוסרית שהטקסט הספרותי מסוגל להעמיד. בכוונתנו להתמקד ברגעים אחדים ממין שונה, שבהם הרטוריקה הפואטית מאפשרת אופן הבנה שכרוך בסוג של ליווי, שאיננו ממש אמפתיה. מקובל לחשוב שבתקופה שבה כתב שייקספיר לא היו הנשים בבחינת סובייקטים. צריך לציין שמבחינת ההיסטוריוגרפיה של סובייקטיביות בכלל, ספק רב אם גברים הם בבחינת סובייקטים באותה תקופה. היסטוריונים כטיילור, פרי ומאוס מדברים על ניצנים של תפיסת עצמי המתחילים להתפתח בתקופה זו אצל גברים.¹⁴ ביחס לנשים, מעמדן הבסיסי הוא כשל רכוש של בעל עכשווי או פוטנציאלי. אשר על-כן, האופן שבו הנוק שבאונס מנוסח בפואמה שונה באופן קוטבי מהאופן שבו יוצג אונס היום. כיום היינו מצפים לתחושות של פגיעה אישית, של ביוזי, של זעם, של גועל או של טומאה פנימית. בפואמה השייקספירית, לעומת זאת, גם האנס וגם הנאנסת תופסים את העוול שנעשה קודם-כל במונחים של פגיעה בבעלה של הנאנסת, סוג של גנבה, ולא במונחים של פגיעה בה עצמה. כך גם בעלה של לוקרציה, קולטין, רואה את הדברים בדברו על התאבדותה במונחים של פגיעה במשהו שהוא שלו (1803).¹⁵ לוקרציה אינה אישיות עצמאית בהמשגה של אותה תקופה, ולכן דומה שלא תיתכן הבחנה בין נזק שנגרם לכאורה לה בלבד אל מול נזק שהוסב לבעלה. נציין שעצם המובן של המלה "אונס" באנגלית של סוף המאה השש-עשרה, על שורשיה האטימולוגיים, פירושו לא רק (ואולי אפילו לא בעיקר) פגיעה מינית, אלא השתלטות על טובין בכלל.¹⁶ שפת המספר של הפואמה משמרת את הרעיון שלוקרציה היא רכוש באופנים שונים, שבהם היא מדגישה את הזיהוי של נשיות עם טריטוריה. בכך המספר מקיים גם הוא, לפחות בשלב זה, את המגבלה שכל הדמויות שותפות לה.¹⁷ אבל מעבר לתפיסה זו של

- 14 לדיונים בקושי להחיל מושגי סובייקט עכשוויים על המדרגים המוקדם, ראו, למשל: A. Ferry *The "Inward" Language: Sonnets of Wyatt, Sidney, Shakespeare, Donne* (Chicago, 1983); C. Taylor *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (Cambridge, Mass., 1989); S. Greenblatt *Learning to Curse: Essays in Early Modern Culture* (New York, 1989) 131–145.
- 15 ההפניות לשורות השיר, כמו גם הציטוטים בהמשך, מתייחסים למהדורה החדשה של קיימברידג' בעריכת ג'ון רוי: J. Roe *The Poems* (Cambridge, 1992).
- 16 טווח המשמעויות של המלה כולל עד היום פגיעה ברכוש. ראו: Webster's Third New International Dictionary of the English Language (Chicago, 1993). לשימושים במונח אונס כפגיעה ברכוש במאה השש-עשרה, ראו את סקירת השימושים ב: Oxford English Dictionary (online edition), כמו גם הזיקה למקור הלטיני Rapère, שמשמעו שוד או גזל של טובין.
- 17 האנס של הפואמה תופס את הנוק שבאונס בעיקר כנזק לו עצמו ולשמו (197–210). כשהוא מוכן לדבר על הנוק שהוא גורם ללוקרציה, הוא מדבר על כך שהוא מטמא דבר-מה קדוש (193–195). העמדתה של לוקרציה בתור קדושה היא סוג אחר של הימנעות מתפיסתה כאדם. כלומר, תפיסתה כרכוש לכל אורך הפואמה ותפיסתה כקדושה שמתמאים אותה באונס הם סוגים שונים של דה-הומניזציה – שהוא כמובן מונח גרוע, משום שההומניזציה של האשה אינה קטיגוריה ש"נופלים" ממנה, אלא מעמד שהאשה אינה מקבלת כלל. נכון יותר לומר ששפת האנס, כמו שפת המספר, מעמידה את

האשה כרכוש, העיקרון המעניין יותר המכונן נשיות בפואמה הוא שמרכיבים המסוגלים לכונן סובייקט של ממש אינם נתפסים כמרכיבים של זהות האשה, אלא כדברים ששייכים לה, שהם רכוש: טרקווין וקולטינוס חיים. לוקרציה אינה חיה, יש לה חיים. טרקווין וקולטינוס שמחים. לוקרציה אינה שמחה, יש לה שמחה. גם גופה של לוקרציה אינו סתם משהו שהינו מימד ממנה, אלא משהו שהיא "בעליו"¹⁸. כך, כאשר האנס ניצב ליד מיטתה, כשהיא ישנה עדיין, המספר מדבר על עיניה העומדות להיפקח, ואז "תמכור לוקרציה את שמחתה, את חייה, את כל עליותה"¹⁹. הרעיון ששמחה, חיים ועליות מקיימים יחס של שייכות לאשה, ואינם מימד מרכיב בה, מעמיד נשיות כעמדה שערכה תלוי בשמירה על אותם דברים שניתן לקחת ממנה, כגון כבודה, ושכלעדיהם חיה אינם חיים (לוקרציה מתאבדת אחרי האונס). כך גם לגבי יופיה: "היופי שלך", אומר לה טרקווין, מניע אותי לעשות מעשה מחריד זה.²⁰ גם היופי הוא "שלה", וטרקווין הופך בכס זה למחולל האונס, כאילו הוא עצמו קורבן יופיה. ההתמקדות ביחס השייכות כיהס המבנה את תפיסתה "העצמית" של האשה מדגיש את האופן שבו מינוח כלכלי – דהיינו מינוח שהעיקר בו הם יחסי בעלות ושייכות – הינו מרכזי כל-כך בניסוח חווייתה.²¹ האשה אינה פרסונה

- לוקרציה במקום על-אנושי או תת-אנושי, ובכך עוקפת את צימוד הקטיגוריות המערער – הצימוד בין נשיות לאנושיות – לגבי הרשת האידיאולוגית ששייקספיר נתון בתוכה. על הקשרים בין ערים נכבשות לבין נשים נאנסות בספרות האפית העתיקה, ראו: L. Helms "Still Wars and Lechery": Shakespeare and the Last Trojan Woman" *Arms and the Woman: War, Gender, and Literary Representation* (Chapel Hill, H.M. Cooper, A.A. Munich & S.M. Squier eds., 1989) 25–42
- 18 "These worlds [her breasts – T.Z. & J.S.] in Tarquin new ambition bred, / Who like a foul usurper went about / From this fair throne to heave the owner out." (411–413).
- 19 "O had they [her eyes – T.Z. & J.S.] in that darksome prison [her sleep – T.Z. & J.S.] died, / Then had they seen the period of their ill; / Then Collatine, again by Lucrece' side, / In his clear bed might have reposed still. / But they must ope, this blessed league to kill, / And holy-thoughted Lucrece to their sight / Must sell her joy, her life, her world's delight." (379–385) עדיף במידה מסוימת שלוקרציה תמות מאשר תיאנס, וזאת לטובת שמירה של טוהר הקשר בינה לבין בעלה, מסגירה את המימד השמרני של כתיבת שייקספיר בפואמה, מימד שאינו נעלם למרות הרגישות (הלגמרי לא-שמרנית) לסבל שהפואמה כוללת.
- 20 "Thy beauty hath ensnared thee to this night, / Where thou with patience must my will abide, / My will that marks thee for my earth's delight, / Which I to conquer sought with all my might; / But as reproof and reason beat it dead, / By thy bright beauty was it newly bred. / I see what crosses my attempt will bring, / I know what thorns the growing rose defends, / I think the honey guarded with a sting, / All this beforehand counsel comprehends. / But Will is deaf, and hears no heedful friends; / Only he hath an eye to gaze on Beauty, / And dotes on what he looks, 'gainst law or duty." (485–497)
- 21 הקשירה בין בעלות לבין "סובייקטיביות" בתקופה זו, על האופן שבו קשירה זו תלחלה ועיצבה את הסובייקט המודרני, זכתה בטיפול רב. ראו גרינבלט (Greenblatt, *supra*) (note 14), ובעיקר אצל מקפרסון. אנו מתעכבים כאן על הבדל מגדרי בויקה בין בעלות לאישיות. לגבי התזה של מקפרסון, ראו: C.B. Macpherson *The Political Theory of Possessive Individualism – Hobbes to Locke* (Oxford, 1962)

אוטונומית, אלא בעלים של מיני טובין שהיא מנסה לשמור עליהם. כך המספר "נוזף" בעדינות בוורדי שדיה של לוקרציה, שהותירו אותה ללא "שמירה"²². המבט התרבותי שתיאור זה של לוקרציה חושף הוא כזה שבו גברים הינם סוכנים פעילים, ואילו נשים הינן ישים כלכליים, לא רק במובן היותן סוג כזה או אחר של רכוש, אלא בכך שהקשר בינן לבין רבדי פעילות אנושיים, כלומר רבדי פעילות שגם גברים שותפים להם, הוא קשר של בעלות מוסדית, ולא זיקה פנימית שקופה כמו זו שהגברים מקיימים.²³ אולם כפי שהעירו מבקרי ספרות פוליטיים, ספרות מסוגלת לא סתם לשעתק אידיאולוגיה רווחת – במקרה שלפנינו, הצימוד המסורתי בין נשים לרכוש ולסבילות – אלא לאפשר הצצה משמעותית אל מגבלותיה של אותה אידיאולוגיה, מבחינת האפשרות להעמיד הזמנה לרבדי חוויה חסומים, אסורים או בלתי-מובנים.²⁴ במקרה של לוקרציה, הפואמה מעמידה, בדרכה המעודנת, את הנוק הנגרם ללוקרציה עצמה; לא דרך שפת הנוק עצמה, שפה שאינה יכולה להכיל נוק פרטי של נאנסת בכלים המושגיים של אותה תקופה, אלא דרך ליווי מבטה, ליווי המאפשר לעמוד על הפער בין תחושה לבין ביטוי. ליוטרד (Lyotard) תרם תרומה משמעותית לאתיקה המודרנית כאשר הדגיש את האפשרות לנוק שלא ניתן לנסחו בכלים של המערכת שיוצרת את הנוק; ורעיון זה, המוצג בספרו *The Differend: Phrases in Dispute*, זכה בפיתוח מרשים ב"לשון לרע" של עדי אופיר.²⁵ ליוטרד לכד, לטעמו, נקודת הבדל משמעותית בין רגישות אתית פוסט-מודרנית לבין האופטימיזם האתי המקופל ברעיון הוותיק שלפיו ריבוי קולות מתנגשים מסוגל להוביל להכרעות אתיות נכונות. תובנתו של ליוטרד מונעת ביטחון נאיבי בזיקה מיידית בין סבל של קבוצות ופרטים לבין האפשרות להעמידו כתלונה מנוסחת. אך ניסוחו של ליוטרד חזק מדי: הגם שמערכות תרבות אינן מאפשרות תמיד ניסוח נוח של

22 "His hand, as proud of such dignity, / Smoking with pride, marched on to make his stand / On her bare breast, the heart of all her land; / Whose ranks of blue veins, as his hand did scale, / Left their round turrets destitute and pale." (437–441)

23 במאמרו על הבעייתיות בהחלה של קטיגוריות פסיכואנליטיות על הרנסנס האנגלי, Greenblatt טוען שגם גברים ברנסנס מבינים עצמם כמונחים של שייכות וזכאות. ייתכן שיש הפיפה מסוימת בין תפיסה עצמית גברית ונשית, אבל נראה לנו שביחס לתחומים כגוף, שמחה וחיים קיימת זיקה שקופה בינם לבין גברים וזיקת שייכות מורכבת יותר בינם לבין נשים. ראו: Greenblatt, *supra* note 14, at pp. 131–145.

24 המקור לתפיסת פרשנות זו, המזוהה עם המטריאליזם התרבותי (Cultural Materialism), אבל גם עם זרמים נוספים בחקר התרבות (Cultural Studies) כיום, הוא ריימונד וויליאמס. לקביעותיו ביחס לספרות נמאפשרת הצצה אל מעבר לקווי-מתאר תרבותיים נתונים, ראו למשל: R. Williams *Problems in Materialism and Culture* (London, 1980) 24–25.

25 לענייננו כאן די לציין שספרו של ליוטרד מציב הבחנה בין "קורבן" לבין "ניזוק": הראשון, בניגוד לאחרון, אינו יכול להגיש תלונה (ובמובן זה, הנוק שנגרם לו חמור יותר), ראו: J.F. Lyotard *The Differend: Phrases in Dispute* (Minneapolis, G. van den Abbeele trans., 1988). ספרו של ע' אופיר לשון לרע: פרקים באונטולוגיה של המוסר (תשס"א) עוסק באפשרויות שונות "להלשין" רוע ונוק. בשני המקרים ההתמקדות היא בפער שבין נוק לבין ניסוחו ובין ניסוחו לבין הצבתו כתלונה תקפה.

נוק בכלי התלונה שהן מספקות, לא תמיד יש בכך כדי להוליד חוסר אפשרות מוחלט לנסח נוק. האופן שבו שייקספיר מייצג את חווייתה של לוקרציה הוא דוגמה ליצירת אפשרות כזו.

נפתח באופן שבו לוקרציה מנסחת את התובנה של ליוטרד כאשר המשרתת שלה מפצירה בה לדבר:

"But lady, if your maid be so bold,
She would request to know your heaviness.'
'O peace,' quoth Lucrece: 'if it should be told,
The repetition cannot make it less;
For more it is than I can well express,
And that deep torture may be called a hell
When more is felt than one hath power to tell.'" (1282–1288)

לוקרציה נמצאת בנקודה של חוסר אפשרות לנסח את הנוק.²⁶ אבל בחירתה באפודיופיזיס, אותו אמצעי אומנותי שבו הדובר מכריז כי המילים אינן מסוגלות ללכוד דבר־מה, מצליחה בכל זאת לבטא משהו מדרגת הסבל ולתת לשון מסוימת לרע. אין כאן פרדוקס ממשי. לוקרציה מסוגלת להעביר את דרגת הסבל, אבל אין לה יכולת לתאר את מה שהיא חווה. גם בעלה קולטין יחוש, אחר־כך, כי אינו מסוגל לבטא את צערו,²⁷ ובמובן זה הפואמה מדגישה, באמצעות חזרה, את הפער בין תחושה לבין ביטוי.

אך הטקסט השייקספירי מאפשר יותר מכך: שילוב הצגתה של חוויית האונס, כמו גם לשון המספר והפואמה בכללותה, מאפשרים לצעוד אל מעבר למגבלות הניסוח שמערכת מושגית אליזבתיאנית זו פועלת בתוכן. בנקודה זו עסקה הביקורת הפמיניסטית של הפואמה: האם עצם העובדה שגותנים ללוקרציה לשון לנסח בה את חווייתה מהווה פיתוח של מצבה,²⁸ או שמא שייקספיר, ביודעין או שלא ביודעין, מציג התנגדות למערכת האידיאולוגית שבתוכה הוא כותב באמצעות הקול שהוא גותן ללוקרציה – התנגדות שנכשלת, אבל בכל־זאת התנגדות.²⁹ טענה זו האחרונה מקבלת משנה תוקף שעה שמשווים בין השפה ששייקספיר גותן ללוקרציה לבין ההשתקה של נאנסת אחרת במחזה אחר שלו, לויניה, שב"טיטוס אנדרוניכוס" עוקרים את לשונה לאחר שאונסים אותה, ומכל

26 ברגע אחר בפואמה, כאשר היא מתבוננת בתמונה של הקובה המבכה את פריאם, לוקרציה מגנה את הצייר שנתן להקובה סבל רב כל־כך בציר, אבל לא נתן לה שפה לבטא אותו (1463). בעניין זה שייקספיר מעביר את הדרישה מהאומן (או לפחות מודה בקיומה) לתת, במונחיו של עדי אופיר, לשון לרע.

27 "The deep vexation of his [Collatine's – T.Z. & J.S.] inward soul / Hath served a dumb arrest upon his tongue; / Who, mad that sorrow should his use control, / Or keep him from heart-easing words so long, / Begins to talk; but through his lips do throug / Weak words, so thick come in his poor heart's aid / That no man could distinguish what he said." (1779–1785)

28 כטענתה של: F.T. Prince "Introduction" *The Poems* (London, 1969) 36
29 C. Kahn *Roman Shakespeare: Warriors, Wounds, and Women* (London, 1997) 28–29.

בחינה מעשית אביה הוא זה שנהפך לקולה המקונן, השוואה זו מעידה כי שייקספיר הכיר היטב את האפשרות "להשתיק ספרותית" תלונה על אונס על-ידי המרת המתלוננת במתלונן שהנאנסת שייכת לו לכאורה, וכי ב"האונס של לוקרציה" הוא בחר באפשרות אחרת. אך מעבר לשאלה אם שייקספיר מאפשר ללוקרציה או חוסם בפניה שפת אבלות, ניתן להיווכח שהוא מצליח לתת לשון לנזק פרטי, וזאת על-ידי הגלישה מדיבור של הפה לדיבור של הגוף. כך, למשל, השפה-לא-שפה שבה לוקרציה מנסה לבטא לפני טרקווין את הנזק שהוא עומד לעשות לה – וזאת אחרי שהסבירה לו את הנזק לבעלה ולשמו שלו: "My sighs like whirlwinds labour hence to heave thee.

If ever man were moved with woman's moans,
Be moved with my tears, my sighs, my groans;
All which together, like a troubled ocean,
Beat at thy rocky and wrack-threat'ning heart,
To soften it with their continual motion;
For stones dissolved to water do convert.
O' if no harder than a stone thou art,
Melt at my tears and be compassionate!
Soft pity enters at an iron gate." (586–595)

האופן שבו הדיבור של לוקרציה מנסח צער פרטי פועל על-ידי חריגה של הפעלים לתחום של ביטוי לא-לשוני (my sighs, my groans, my tears). כל אלה אינם מסוגלים ליצור שכנוע, אלא, בלשונה, "המסה" שלו (dissolving, melting). השפה עצמה מתחילה להישמע כסוג של moaning באמצעות הצימוד של צלילי "m" באותה שורה וחצי (man, moaning). כך, על-ידי האליטרציה, לוקרציה מעבירה את הסבל לא דרך משמעות המילים בלבד, שממילא מצביעות על צער חוץ-שפתי, אלא דרך הצליל של אותן מילים. באופן מקביל, האליטרציה של השורות הבאות, המדברות באופן מילולי על המסת ליבו של טרקווין, חוזרות על צלילי "t" (together, troubled, beat at, threatening heart, to soften it, continual המימית של השורות לחזור על הצליל המזוהה יותר מכל עם טפטוף הגשם. (ראו גם את האליטרציה בשורה הראשונה בציטוט לעיל, שבה צלילי הרוח בסוף השורה, על-ידי החזרה על צלילי "h", תואמים לדימוי של אנחות כסופה, ושוב, מדגישים את החוץ-לשוני.) באופן זה, לוקרציה, שבשורות אלה וקודם-לכן מנסחת הגנה טיעונית מרשימה נגד טרקווין, גולשת שוב ושוב לנסיון שכנוע לא-לשוני: האנחות, או הדמעות הממיסות.

בחירתה של לוקרציה בלא-לשוני דרך הלשוני תואמת גם את הדימויים המוויקליים שהיא משתמשת בהם כדי לדבר עם הציפורים אחרי האונס, והאזכור של פילומל, עוד נאנסת שמושתקת אצל אובידיוס על-ידי הפיכתה לזמיר.³⁰ בהיעדר אפשרות של תיאור

"You mocking birds', quoth she, 'your tunes entomb / Within your hollow- 30

ישיר, שפת הנזק מתייחסת לביטוי לא־לשוני. כאשר כבר קיימת ללוקרציה אפשרות לספר על האונס למשרתת המגיעה אליה, הפואמה מנסחת שתיקה ממושכת, שבה, בשלב כלשהו, המשרתת מתחילה לבכות מתוך הבנה שאינה הבנה. כאשר לוקרציה מספרת לבעלה ולמלווי על האונס, היא בוחרת בשפה מיידעת יבשה, אבל יוצרת מצב (מכוון) שבו שפה זו תלווה במראָה שלה, בעיניה הדומעות ובפניה החוורות. היא גם מצמידה לדיווח את ההתאבדות שלה, וכך משלבת את המילים במראָה ובפעולה, ואינה מאפשרת להן לפעול לבד. ברירות (סלקציות) לשוניות אלה מעבירות בצורה העזה ביותר את בדידותה של לוקרציה. עצם העובדה שהיא צריכה בכלל לשקול מהו האופן היעיל ביותר שבו עליה להציג לבעלה את האונס, העובדה שאין היא אומרת דבר על האונס במכתב שהיא שולחת אליו כדי לזמן אותו לחזור אליה, העובדה שלכל אורך תיאורו של האונס היא נמנעת מלומר שהיה זה טרקווין, חברו ומפקדו, שאנס אותה, אלא נוקבת בשמו רק בסוף, כל אלה מרמזות על חשש עמוק שלה מכך שאופני תיאור מסוימים יזבילו לא־הבנתה, או גרוע מכך, למחשבה שהיא שיתפה פעולה עם האונס.

אנו טוענים איפוא ששפת התלונה הפרטית של לוקרציה עולה מבעד לחריגה החוזרת מלשון אנושית, על־ידי אזכור חוזר של מגבלות הביטוי, באמצעות שתיקות במקומות שבהם הביטוי שואף להתפרץ, ודרך מתן שפה לגוף. אך שפת התלונה הפרטית מופיעה גם בפער שבין מה שאמור להיאמר לבין מה שנאמר בפועל. מייד אחרי האונס, לאחר שטרקווין עוזב, לוקרציה אינה מסוגלת ממש להאשים את טרקווין ישירות. היא פונה לדבר עם הלילה, שימנע את היום מלהגיע. לאחר־מכן היא מאשימה את הגורל, המזמן הזדמנויות לפשע ומונע אפשרויות לחסד. אחר־כך היא מאשימה את הזמן, בקיצור, במשך יותר ממאתיים שורות לוקרציה אינה מדברת כלל על האנס, אלא רק על תנאים כלליים כגון זמן, גורל ומקריות. קופליה קאן טענה שבאופן זה שייקספיר גוזל מלוקרציה אופני תלונה ומשתיק אותה.³¹ אבל פרשנות חלופית לקאן היא שכאשר אין שפה לניסוח של נזק פרטי, הקורבן תוקפת תנאי קיום כלליים, זמן וגורל שבהם היא נתונה. כשהיא חושבת לרגע על טרקווין, היא עוברת מייד לדבר באופן מופשט על הבעיה של צדיק ורע לו או על בעיית הרע בעולם; המסלול הפילוסופי הוא נתיב בריחה מהכאב הפרטי. יצאנו להגן על התזה הסוקרטית שלפיה הבנת הרע מונעת עשיית רע. עלינו לומר

swelling feathered breasts, / And in my hearing be you mute and dumb; / My restless discord loves no stops nor rests. / A woeful hostess brooks not merry guests; / Relish your nimble notes to pleasing ears; / Distress likes dumps when time is kept with tears. / 'Come Philomel, that sing'st of ravishment, / Make thy sad grove in my disheveled hair. / As the dank earth weeps at thy languishment, / So I at each sad strain will strain a tear, / And with deep groans the diapason bear; / For burden-wise I'll hum on Tarquin still, / While thou on Tereus descants better skill... / 'And for, poor bird, thou sing'st not in the day, / As shaming any eye should thee behold, / Some dark deep desert, seated from the way, / That knows not parching heat nor freezing cold, / Will we find out; and there we will unfold / To creatures stern sad tunes to change their kinds: / Since

.men prove beasts, let beasts bear gentle minds." (1121–1148)

.Kahn, *supra* note 29 31

כמוכן מהי הבנה בהקשר זה. הבנה של הרע היא הבנה של נזק. הבנה של נזק כרוכה בשיקוף מפורט של הכאב, ההשפלה, החושת העוול, חוסר-האונים ופרטים אחרים מתוך עולמו של הקורבן. ידיעה מסוג זה אינה יכולה להיות פרופוזיציונלית בלבד. כלומר, ייתכנו פערים בהבנה מסוג זה, הבדלים בין הבנה לחוסר הבנה, שאינם כרוכים רק באפשרות לדעת, פרופוזיציונלית, מה עובר על הקורבן. הידיעה הפרופוזיציונלית היא תנאי הכרחי, אבל עלולה עדיין לא להספיק להבנה של ממש. הבנה מסוג אחרון זה, הבנה "של ממש", שאנו תופסים אותה כזיקה מורכבת בין האמנה לחוויה, נפרטת לשיקוף של חוויית הקורבן, סוג של ליווי. לפעמים נוצר כך מערך חווייתי השובר את הגבולות בין הקורבן לצופה (לזאת אנו קוראים אמפתיה). אבל הליווי של הנזק יכול ללוש צורה אחרת, למשל השהיית המבט ברגעים מסוימים, ולא באחרים, כפי שניסינו ליצור בפרשנותנו. כאן גם טמון ההבדל בין הליווי שיצירה זו מאפשרת לבין ההבנה מן הפנים שהסדיסט או המענה או הנוקם מגלה. הפואמה מאלצת את קוראיה להתעכב על רגעים מסוימים בחוויית הקורבן, בעוד שמבטו של המתעלל יתעכב ברגעים אחרים. הפואמה גם שואפת ליצור הבדל באיכות המבט: המבט המלווה שהפואמה מייצרת קשור לחמלה ולפירוק של שיפוטיות וגינוי אפשרי ללוקרציה, שעלולים לעלות אצל קוראים בני תקופה אחרת. (אוגוסטינוס גינה את לוקרציה, וחשב שהתאבדותה היא ראייה לכך שהיא שיתפה פעולה עם טרקווין).³² לעומת זאת, המבט של המתעלל או הנוקם משמר פיצול בין זיהוי תחושותיו של הקורבן לבין תחושות אחרות ומענגות ששטפות את המתעלל באותם רגעים.

וכאן אנו מגיעים לקוראי הפואמה. שייקספיר פונה פעמיים לכוחה הפנומנולוגי של צפייה ועדיפותה על שמיעה. כך, לוקרציה, כשהיא מנסה עדיין לשכנע את טרקווין לא לאנוס אותה, שואלת אותו כיצד היה מגיב אילו ראה אחר במצבו כעת. בשלב אחר המספר מדבר על כך ש"ראיית מראות עצובים מניעה יותר מאשר שמיעה על-אודותם" (1324-1330). רעיון עתיק זה, העדיפות האפיסטמית של ייצוגים חזותיים אל מול מילים, הופך לאמצעי שבו לוקרציה בוחרת לספר לבעלה על האונס. היא מעדיפה במפורש להימנע ממילים, ובמקום זאת להזמין אותו להגיע בדחיפות לביתו, מתוך השיקול שהמראה יהיה חזק מהתיאור. ציינו קודם-לכן שהמבט המלווה שהפואמה מקימה הופך את קוראיה להרבה יותר משותפים לתחושות הקורבן, וזאת משום שהם יכולים גם להבחין בפערים בין ניסוח לתחושה. אבל הליווי יוצר הבנת-עומק של סבל גם במובן זה שהקריאה על האונס יוצרת פנומנולוגיה של עדות: קוראי הפואמה עדים לאונס ממש, הכולל מבט מן החוץ ומן הפנים על הנפשות הפועלות, ובכך יש מובן שבו הפואמה יוצרת הבנה רב-פנית

³² "Or perhaps she [Lucrece – T.Z. & J.S.] is not [innocent – T.Z. & J.S.], because she slew herself conscious of guilt, not of innocence? She herself alone knows her reason; but what if she was betrayed by the pleasure of the act, and gave some consent to Sextus, though so violently abusing her, and then was so affected with remorse, that she thought death alone could expiate her sin?" Augustinus *City of God* (Glasgow, M. Dods trans., 1871) I, 19 http://www.ccel.org/fathers2/NPNF1-02/npnf1-02-07.htm#P152_33940

ועמוקה יותר מן ההבנה הנוצרת מצפייה באונס ממשי, על התחושות שלפני וש אחרי, על ההחלטות. עדות יוצרת הבנה שונה מזו המתאפשרת בדרכים עקיפות יותר (שמיעת דיווח למשל). עדות יוצרת הבנה חווייתית, שהיא אופן ההתקרבות המרבי לחוויית האונס. לא ניתן לדעת יותר, להבין יותר, מסוג ההתקרבות שאומנות מאפשרת, פרט, כמובן, למי שחווה אונס ממש (ואפילו שם, נראה לנו, אף-על-פי שיש מובן ברור שבו רק הנאנסת מבינה לעומקו של עניין את סבלה, המבט האסתטי פותח אפשרויות מסוימות שדווקא חוויה אישית עזה חוסמת).

מי שמבין את הרע אינו עושה את הרע. האם אפוא מי שמבין את חוויית האונס, כפי שהפואמה מציגה אותה, לא יאנוס? הסברנו שהקשירה בין הבנה לעשייה אינה מושגית, אלא תיאורית. אבל האם אין אדם שיכול להבין באמת את הרע ולעשות אותו למרות זאת? ברור שישנם כאלה. אבל, מן העבר האחר, ברור גם שישנם רבים מאוד שפשוט אינם מבינים, והם מסוגלים לפיכך למחזר את ההמלצה הישנה נושנה לבאנסות: "אם אינך יכולה למנוע אונס, תשכבי ותיהני." משום שהמלצה מסוג זה מסוגלת לעלות על שפתיים רק מתוך אי-הבנה מוחלטת של החוויה. אבל התזה הסוקרטית מקפלת משמעות סמויה נוספת העולה בפואמה, והיא שרוע מתאפשר לא רק מתוך אי-הבנה, אלא גם מתוך נסיגה מהבנה קיימת. כך, בפואמה, ישנה נקודה מצמררת במיוחד, שבה, תוך כדי אונס, מגיע תיאור הבכי של לוקרציה ותיאור האופן שבו טרקווין מגיב על בכיה:

"The wolf hath seized his prey, the poor lamb cries,
Till with her own white fleece her voice controlled
Entombs her outcry in her lips' sweet fold.
For with the nightly linen that she wears
He pens her piteous clamours in her head,
Cooling his hot face in the chastest tears
That ever modest eyes with sorrow shed." (677-683)

הדימוי הקשה של טרקווין ה"מצנן" את פניו בדמעותיה, דימוי המחייב את המספר לחזור לחווייתו של האונס, משתלב עם האופן שבו טרקווין משתיק את בכיה בעזרת פְּתוּנַת הלילה שלה. הוא "כולא" את אנהותיה בראשה כפי שכולאים כבשים במכלאה. בכי הוא סבל פרטי, דיבור של הגוף, שחומק מקשרי השייכות והבעלות המורכבים שבהם לוקרציה תופסת את עצמה כשהיא גולשת לניסוח מילולי. רק כך, דרך השתקת הבכי והסבל הפרטי, יכולה להיווצר תחושה שהדמעות הן סתם נוזל מקרר. הנסיגה מהבנה, ההשתקה על-ידי חסימת הפה, מאפשרת את הרע. הכוח בשורות האלה קשור בכך שלפני האונס שיקף טרקווין לעצמו בצורה ברורה חלק ניכר ממה שרע במעשה שהוא שוקל לעשות, אבל העניין הסתכם בנוק שהוא גורם לקולטין ולבושה שיסב המעשה לו עצמו. מחשבות אלה אינן עולות כלל תוך כדי אונס. לעומת זאת, את הסבל הפרטי של לוקרציה לא הביא טרקווין בחשבון. וברגע שסבל זה עולה, טרקווין חוסם אותו. הכותונת שבה טרקווין חוסם את פיה של לוקרציה אינה סתם משתיקה בכי, אלא חוסמת הבנה אצלו, הבנה שחייבת להתעורר כאשר אדם אחד שוכב מעל אדם אחר שבוכה.

*

הדגש המושם בסיפוריות כחלק מהעשייה המשפטית ובמשמעות של תובנה זו מיקד לא מעט כתיבה משפטית בשנים האחרונות.³³ בהקשר הצר יותר של אונס נאמר כבר שסיפורים מבליעים הטיות שונות המשקפות תפיסות-עולם בעייתיות (לפעמים) של העוסקים במשפט, תפיסות הנחשפות כאשר מפעילים את כלי הניתוח של פרשנות ספרותית על טקסטים משפטיים.³⁴ צירוף עובדות לכלל סיפור, למשל כחלק מפסק-דין, מחייב את הכותבים לסלקציה, הדגשה, העלמה וצמצום. סיפור כזה מפעיל את קוראיו באופן מסוים. השאלה שאמורה להטריד את העוסקים במשפט אינה אם המשפט כולל סיפורים ו/או עשייה סיפורית משמעותית, שאלה שדומה כי התשובה עליה ברורה כיום, אלא שאלה אחרת: מתוך תובנה שלא ניתן לבטל את המימד הנרטיבי במשפט, כיצד נכון וראוי להגיב על סיפור כחלק מעשייה משפטית? סיפורים מסוימים מייצרים חוויית ליווי. הליווי מכוון על-ידי הסיפור, הקובע על מה ישהה מבטם של המלווים-העדים. בפואמה שקראנו יש פער בין מה שהוא בר-דיווח על-ידי הקורבן לבין ההבנה הרחבה יותר שהפואמה מאפשרת. באופן זה מגבלות של שפת התלונה עצמה נפרצות וממדי הנזק הפרטי עולים אל פני השטח.

הפואמה השייכספירית מראה אם-כך כיצד השהיית מבט בנקודות מסוימות, ולא באחרות, מאפשרת למצוקות מגוונות לקבל צורה. כך, למשל, הימנעותה של לוקרציה מלהאשים את האנס וביקורתה, במקום זאת, על תנאי המסגרת; או היעדר הדיבור והרצון לחרוג מהשפה; כל אלה מכוונים אותנו למצוקה פרטית. ליווי ועדות, שניהם מצבים מורכבים המחייבים תשומת-לב לנאמר, למה שלא נאמר, למה שנרמז ולנסיבות המאלמות שבני-אדם מצויים בהן לפעמים.

שופטים אמונים על הקשבה למילים. אנו ניסינו לתרגל ולהדגים כאן הקשבה לשתיקה. הקשבה זו חיונית, כפי שנראה בחלק הבא, שעה שהמשפט נדרש להאזין לעדותה של קורבן הסחר בנשים.

33 שלושה מאמרים חשובים בתחום זה בעברית: מ' מאוסנר "שכל-ישר, לגיטימציה, כפייה - על שופטים כמספרי סיפורים" פלילים ז (תשנ"ח) 11; ל' בילסקי "משפט ופוליטיקה: משפטו של יגאל עמיר" פלילים ה (תשנ"ט) 13; א' בן-נפתלי, א' ברם וה' תירוש "איך זה שכוכב אחד מעז...למען השם?" המשפט ז (תשס"ב) 24. לביקורת על מגמה זו ראו א' בנדור "הטיית משפט, הכרת פנים - מחשבות ביקורתיות על 'משפט כספרות'" מחקרי משפט יח (תשס"ב) 85. ראו גם תשובתה של ל' בילסקי למאמרו של בנדור, "על הגלוי, הסמוי ומה שביניהם - מחשבות בעקבות רשימתו של אריאל בנדור על 'משפט כספרות'" מחקרי משפט יח (תשס"ב) 119. הערכה ביקורתית חשובה של מגבלות מגמה זו מצויה אצל פוזנר, בחלק השני לספרו: R. Posner *Law and Literature* (Cambridge, 1998).

34 למשל תירוש, לעיל הערה 7; בוגוש ויון-יחיא, לעיל הערה 7. דיון נוסף בהטיות בעייתיות של שופטים ביחס לאונס מצוי אצל י' לבנת "אונס, שתיקה, גבר, אשה: על יסוד אי-ההסכמה בעבירת האונס" פלילים ו (תשנ"ז) 187.

ג. שתיקת קורבנות הסחר בנשים

"אני ילידת 1979, אזרחית רוסיה.

ש. מתי הגעת לישראל?

(העדה שותקת)

ת. לפני חודש.

ש. זאת הפעם הראשונה שלך בישראל?

ת. פעם שנייה.

ש. מתי היית בפעם הראשונה?

ת. אני מבקשת לצאת לחמש דקות.

...

ש. כשאת מגיעה לישראל בפעם השנייה, מה קרה לך אז, איפה עבדת?

ת. לא הבנתי את השאלה.

ש. מה קרה אחרי שנכנסת לארץ הפעם?

ת. אני לא מבינה.

...

ש. את עובדת בתל-אביב?

ת. לא יכולתי לעבוד שם.

ש. למה?

ת. ...אני לא אעבוד עבורם.

ש. עבור מי?

(העדה שותקת)

ש. פגעו בך שם? העליבו אותך שם?

(העדה אינה משיבה)

ש. איימו עלייך?

(העדה אינה משיבה ונאנחת כל הזמן)

ש. איפה עבדת בתל-אביב, במכון?

(העדה אינה משיבה)

ש. שאלה כנ"ל.

ת. באותו מקום במכון עבדתי.

ש. מה זאת אומרת באותו מקום?

(העדה רועדת)

ש. איפה שעבדת בפעם הקודמת?

ת. אני לא מרגישה טוב. אני רוצה לענות ואני לא יכולה.

(העדה רועדת, נושפת נשיפות ושותקת ומחזיקה את הדוכן משני צדדיו)

ש. למה את לא רוצה לספר שום דבר?

(העדה אינה משיבה)

ש. את מפחדת?

(העדה מליטה את פניה ואיננה עונה בשום אופן על שום שאלה).³⁵

היעדר הסובייקטיביות, המשגתה הקניינית של האשה, וממילא היעדר תנאי האפשרות לניסוח הנזק, הן במישור הציבורי והן במישור הפרטי, לא חלפו מן העולם. בישראל זהו היום הם מאפיינים את קיומה הממשי והמשפטי של קורבן הסחר בנשים. "נערת הליווי", כאחד מכינוייה "המכובסים", אינה זוכה באותו סוג של ליווי - לא כל שכן באמפתיה - שהטקסט השייקספירי אפשר ללוקרציה.

הסחר בנשים, או הסחר בבני-אדם כלשונו של חוק העונשין, התשל"ז-1977,³⁶ הוא עברה חדשה יחסית.³⁷ ההכרה בתופעה הגיעה מאוחר מאוד, לאחר שנים רבות של התעלמות מופגנת ורק בעקבות פרסומו של דו"ח בינלאומי חריף הממקם את ישראל בין המדינות שמוכיחות אוזלת-יד חמורה בטיפולן בסחר בבני-אדם המתרחש בגבולותיהן.³⁸ שפתו של סעיף 203 לחוק העונשין, המעגן את עברת הסחר בנשים, לקונית ומותירה מרחב לפרשנויות: "המוכר או קונה אדם להעסקתו בזנות או למכירה או לקניה כאמור - דינו מאסר שש עשרה שנים." מכירה או קנייה מוגדרות בחוק תמורת כסף, שווה-כסף, שירות או טובת-הנאה אחרת. הגדרה מעין זו מומינה את בית-המשפט ליטול חלק פעיל בעיצוב דמותן המשפטית של קורבנות הסחר, ובדיון שלהלן נתחקה אחר פשר העמדה שבחר. טענתנו היא שגם במקרה הסחר, בדומה לפואמת האונס של שייקספיר, יש כדי לשקף רוע שנגרם עקב היעדר הבנה או נסיגה הימנה; אך בעוד שאצל לוקרציה, הנסיגה מן ההבנה התרחשה אצל האנס עצמו, במקרה של הסחר בנשים, הנסיגה או היעדר ההבנה מאפיינים מערכות חברתיות שונות, ובכללם בתי-המשפט.

שורשיה של תופעת הסחר בנשים הינם כלכליים, והם נטועים, בעיקרם, בקריסתו של הקומוניזם המזרח-אירופי. נפילתו המהירה של הגוש הקומוניסטי, ויחד עמו התמוטטות של רשתות התמיכה החברתיות במדינות שהרכיבו אותו, הותירו אחריהן פערים עצומים בין המעמדות הגבוהים ("מתעשרים" החדשים) לבין השכבות הנמוכות באותן המדינות. רוב האוכלוסייה נקלע למאבק הישרדות קשה, בעל היבטים מגדריים מובהקים: ההערכה היא כי בשנת 1996 היוו הנשים במדינות אלה כשני שלישים מן המובטלים, וכי 87% מהנשים באיזורים העירוניים השתכרו פחות מ-21 דולר בחודש.³⁹ על רקע זה, מאות-אלפי נערות

35 קטע מתוך הקירה בבית-משפט, פורסם אצל א' המרמן במחוזות זרים - סחר בנשים בישראל (תשס"ד) 197.

36 ס"ח 864, בע' 226 (להלן: חוק העונשין).

37 העברה נוספה בתיקון 56 לחוק. לשון הסעיף בחוק העונשין: "203א. (א) המוכר או הקונה אדם להעסקתו בזנות או המתווך למכירה או לקניה כאמור, דינו - מאסר שש עשרה שנים; לעניין זה, 'מוכר או קונה' - תמורת כסף, שווה כסף, שירות או טובת הנאה אחרת. (ב) הגורם לאדם לעזוב את המדינה שבה הוא מתגורר כדי שיעסוק בזנות. דינו - מאסר עשר שנים."

38 הדו"ח פורסם על-ידי ארגון 'אמנסטי אינטרנציונל' במאי 2002.

39 P. Williams "Trafficking in Women and Children: A Market Perspective in Illegal Immigration and Commercial Sex" *Illegal Immigration and Commercial Sex* (London, P. Williams ed., 1999) 145-171. אחוזי האבטלה בקרב נשים

ונשים בגילאים שונים "יוצאו" (ועדיין מיוצאות) ממדינות אלה לעסוק בזנות בכל רחבי העולם,⁴⁰ וישראל נהפכה לאחד ממוקדי הסחר בשל פריצות הגבול עם מצרים והיעדר מאבק יעיל בסוחרים.⁴¹

על-מנת להמחיש את משמעותו ומהותו של הסחר בנשים בישראל, ננסה להתחקות בשורות הבאות אחר המסלול ה"רגיל" של קורבנות הסחר מהגעתן לארץ ועד למסירת העדות במשטרה.⁴² לאחר-מכן נציג את סיפורה של הקורבן כפי שהוא מוצג בפסקי-הדין הדנים בסחר בנשים.

הנשים מוברחות לארץ דרך גבול מצרים, לאחר מסע מייגע במדבר וחילה בחולות סמוך לגבול עם ישראל.⁴³ חלקן יודעות שמטרת הגעתן היא עיסוק

באוקריינה הגיעו ל-80%, והכנסותיהן של 70% מהמשפחות לא הספיקו למחייתן. גם נבולגריה ובקרוואטיה עמדה האבטלה על 80%. במולדובה, בין השנים 1993-1998, פחתה ההכנסה ב-70%, ו-90% מהאוכלוסייה מתקיימים מסכום הנמוך משני דולרים ליום. ראו: S. Sassen "Women's Burden: Countergeographies of Globalization and the Feminization of Survival" 53 *Jour. of Int. Aff.* (2000) 8.

40 ממשלת אוקריינה העריכה כי למען קריסתה של ברית-המועצות, כארבע מאות אלף נשים שעזבו את גבולות המדינה עוסקות בזנות ברחבי העולם: D. Altman *Global Sex* (Chicago, 2001) 11-12; במולדובה מעדיכים כי בין חמישים לשישים נשים עוזבות את מולדובה מדי יום על-מנת לעבוד בזנות: Williams, *ibid*, at p. 26.

41 לפי נתונים שהציג עורך-דין המייצג את סוחריו הנשים בוועדת החקירה הפרלמנטרית של הכנסת בנושא סחר בנשים, בראשותה של חברת-הכנסת ז' גלאון (להלן: הוועדה הפרלמנטרית), מגיעות לישראל כששת אלפים נשים מדי שנה (פרוטוקול מס' 28 משיבה של הוועדה הפרלמנטרית ביום 18 ביוני 2002, על סדר-היום: "שמיעת עדותם של בעלי מכוני ליווי").

42 הסיפור המתואר מבוסס על עדויותיהן של קורבנות סחר בנשים כפי שהן מובאות בדו"ח מוקד הסיוע לעובדים זרים: ג' לבנקרון וי' דהאן אשה עוברת לסוחר, סחר בנשים בישראל 2003 (2003) (להלן: דו"ח אשה עוברת לסוחר) ובפרוטוקולים של הוועדה הפרלמנטרית.

43 בשל קלות ההגעה למצרים, הגבול הפרוץ בין מצרים לישראל ושיתוף-הפעולה ההדוק בין הבדווים המצריים לבדווים הישראליים, הברחת הנשים לישראל נעשתה לקלה ומשתלמת במיוחד. דברים שאמרה עדה בוועדה הפרלמנטרית: "סידרו אותנו בטור אחת אחרי השנייה. הראשון בטור היה בדווי והאחרון שסגר את הטור גם היה בדווי. ...ספרו אותנו כמו שסופרים צאן. רק אחר כך נודע לי מדוע ספרו אותנו. זה היה משום שעל מעבר של כל בחורה הם קיבלו אלף דולר. ...פעם ישבנו, פעם רצנו, פעם אמרו לנו לשכב, עד שהגענו לגדר תיל. אמרו לנו לשכב, הם חתכו את גדר התיל. ...בצד השני עבר ג'יפ ואמרו לנו להיכנס אליו. אבל, הג'יפ לא עצר. הוא המשיך לנסוע במהירות של כארבעים-חמישים ק"מ לשעה ואנחנו היינו צריכים לקפוץ לתוך הג'יפ תוך כדי נסיעה. אנחנו הבנו שאנחנו כבר נמצאות בצד הישראלי. ...היה חם, כיסו אותנו בברזנט ולא היה אוויר והיה הרבה מאוד אבק כי נסענו בכביש לא סלול וחלק מהנערות איבדו את ההכרה." (פרוטוקול מס' 20 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 26 בדצמבר 2001). חלק מן הנשים אף נאנסו על-ידי בדווים במעבר הגבול: "בערב, ארבעה בדואים אנסו אותי אחד אחרי השני... אחרי השני לא הרגשתי שום דבר. הם חזרו כמה סיבובים. איבדתי את ההכרה והתעוררתי רק בבוקר באוהל עם נשים אחרות. ...דיממתי ולא יכולתי ללכת מרוב הכאב בין הרגליים... רציתי למות." (י' ב' רואיינה ביום 15 באפריל 2002 בבית-המעצר קישון בחיפה על-ידי מתנדבי מוקד הסיוע לעובדים זרים, ראו דו"ח אשה עוברת לסוחר, שם, בע' 24).

בזנות.⁴⁴ חלקן סבורות שיעבדו כחשפניות, ורק אם יהפצו בכך יוכלו לקיים יחסי-מין עם הלקוחות. אחרות משוכנעות כי יעסקו בעבודות ניקיון או טיפול בילדים.⁴⁵ לכולן מובטחים תנאים טובים ושעות עבודה מוגבלות. מסוכם עמן כי משכורתן תספיק להן לתמוך בהוריהן ובילדיהן בארצות מוצאן, וכי בשוכן הן יוכלו להתקיים בכבוד מן הכסף שיצברו.

הן מגיעות מותשות לבית-בושת, מלון או דירה פרטית בעיר בישראל. הן אינן יודעות בוודאות היכן הן, לא את הכתובת ואפילו לא את שם העיר. אבל כבר בשלב זה הן שייכות לבעלים "שהומין" אותן מראש ומתעתד להעסיקן בזנות בעצמו או למוכרן לעיסוק בזנות אצל אחרים.⁴⁶ לרוב הן מתחילות לעבוד בבית-הבושת כבר בימים הראשונים להגיען ארצה, כל ימות השבוע, משעות הבוקר המאוחרות ועד לשעות הקטנות של הלילה. לעיתים הן נדרשות לעמוד במכסת לקוחות מסוימת, שעשויה להגיע לעשרים וחמישה עד שלושים לקוחות ביום, ולעיתים למסור סכום כסף קבוע מראש ל"בעלים". אין באפשרותן להתנגד או לבחור לקוח זה או אחר.⁴⁷ הן אף אינן מורשות לצאת מבית-הבושת בלי אישור מיוחד של "בעליהן".⁴⁸

עם תחילת עבודתן, "נוקפות" להובתן של הנשים עלויות הבאתן, רכישתן, תשלומים

44 "...ידעתי שאני נוסעת לישראל לעבוד בזנות, ולא התנגדתי. ...סיפרו לי רק דברים טובים, שהעבודה לא תהיה קשה, יהיו לי המישה, שישה לקוחות ביום, לא יותר... כבר שלחו לשם הרבה בנות והן היו מרוצות וחזרו עם הרבה כסף, הרי זהב." עדותה של קירה מאוקריינה, מובאת בספרה של המרמן, לעיל הערה 35, בע' 81.

45 "היא אמרה לי שאני אהיה בייבי סיטר, או שאעבוד בניקיון בבתים, משהו כזה." עדותה של ילנה מביילורוסיה, מובאת אצל המרמן, שם, בע' 80.

46 "...אני ישבתי במשרד שלו עד חמש בבוקר ובחמש בא הבנאדם הגדול, גדול כזה, מפחיד, זה היה בעל-הבית שלי, אני אחרי-כך הבנתי את זה, הוא לקח אותי למעלה והכניס אותי לאיזה חדר ואמר לי את צריכה להתפשט... הוא חזר והסתכל ואמר את יכולה להתלבש... הוא בדיק את הגוף שלי, אם אני בסדר, בלי כלום, בלי צלקות וזה... או זהו, אחרי זה אנחנו יצאנו, נסענו באוטו שלו והוא מתחיל לדבר אתי ואומר לי עכשיו תראי, אני אבא שלך, אני אבא שלך, אני אלוהים שלך, אני הכל בשבילך, זהו-זה, אין לך חוץ ממני אף אחד. ...בכיתי, דיברתי, לא רציתי, התביישתי... הם אמרו אין לך בררה וזהו, את רוצה שאנחנו נמכור אותך לערבים? יהיה לך שם יותר מפחיד." עדותה של טניה, מובאת אצל המרמן, שם, בע' 122-123.

47 "מולה עמד איש זקן... היא כבר ידעה מה העבודה שלה, אבל לא תיארה לה שיבואו לה זקנים כאלה... הזקן אמר משהו, אבל אָךְ לא הבינה, ואז הוא שאל אותה באנגלית אם היא מדברת אנגלית. היא אמרה שכן, קצת, שלמדה בבית-הספר. הוא שאל אותה איך קוראים לה ולרגע היא שכחה את השם החדש שלה, אבל תכף נזכרה ואמרה לו 'מרינה'. מה שבא אחרי-כך היה סבל, עינוי נפשי וגם גופני, שעה שלמה של סבל והשפלה... תנועה שעשתה כדי להרחיק אותה ממנה, הוא נצמד אליה עוד יותר. היא הרגישה חוסר אונים נורא, כאילו הוא ענק שאין לה סיכוי מולו. על הקיר ממול היה תלוי שעון, שתקתק ותקתק בלי סוף..." קטע מסיפור שכתבה קטיה, קורבן סחר בנשים ממולדובה, מובא אצל המרמן, שם, בע' 180.

48 "ידעתי שאעבוד בזנות, אבל לא חשבתי שזה יהיה כמו כלא, עם 30 לקוחות ביום, בלי לשאול אם את רוצה, שעות עבודה שלא נגמרות, ותמיד את צריכה להיות מוכנה, אולי לקוח רוצה אותך בעשר בבוקר, למרות שרק בשבע הלכת לישון. יום אחד מישהי הצליחה לברוח. לא יודעת איך, אבל קמנו בבוקר והיא לא הייתה...בערב הייתה דפיקה בדלת. הגיעו שני שוטרים שגררו אותה. אחרי כמה ימים היא נמכרה. אנחנו לא יודעים

למתווכים שונים וכן הוצאות שוטפות של המכון והוצאות מחייתן. לכן, בתקופה הראשונה לעבודתן אין הן מקבלות שכר, וכלל רווחיהן מיועדים לכיסוי "חובות".⁴⁹ רק כעבור כמה חודשים הן מתחילות לקבל כ-10% מסך התשלום שהלקוח משלם תמורת שירותיהן (כ-20-25 ש"ח מתוך כ-200-250 ש"ח).⁵⁰ יתרת הכספים מתחלקת בין בית-הבושת לסרסור. על כל מעידה בהתנהגות או היעדר שביעות-רצון מצד הסרסור או הלקוח, הנשים "נקנסות" במאות דולרים.⁵¹ לעיתים, לאחר כמה חודשי עבודה בבית-הבושת, הנשים נמכרות במכירה פומבית לבתי-בושת אחרים או לסרסורים שעובדים באופן עצמאי.⁵² גם שם העבודה נעשית תחילה ללא שכר כדי לכסות את עלויות הרכישה. נשים אחדות מצליחות להימלט ממקום החזקתן, לעיתים באישון לילה, בקפיצה מהחלון. ללא כסף, מזון או מקום ללון בו, הן מגיעות לתחנת המשטרה הקרובה. שם, חלקן מסכימות להעיד נגד סוחריהן. לעיתים עניינן מגיע להתדיינות משפטית. שפתו של בית-המשפט העליון בהתייחס לעברת הסחר חריפה ואינה משתמעת לשתי פנים:

- למי, אבל לא ראינו אותה או שמענו ממנה. עדותה של א' נ' ממולדובה, נגבתה ביום 18.6.02, מובא בדו"ח אשה עוברת לסוחר, לעיל הערה 42, בע' 42.
- 49 כך, לדוגמה, אחת מקורבנות הסחר העידה: "אחר כך הסתבר לי שהתקופה שבה נאלצתי לשלם כסף עבור הכסף שהשקיעו בהעברתי לא הייתה תקופה של חודש אלא של חודשיים. כלומר, חודשיים לא קיבלתי תשלום. במשך שלושה חודשים לא יכולתי לשלוח הביתה ולילד שלי אפילו לא גרוש. ...גיהלתי חשבון ויצא שאני החזרתי את החוב תוך חודש ושבוע. כשאמרתי זאת לבעלים הוא אמר לי שהדירה עולה הרבה כסף, הנהג עולה הרבה כסף ושהאוכל עולה הרבה כסף. הוא אמר לי שכאן זה לא מולדובה ושהכל עולה כסף. הוא גם אמר לי שהוא יאמר לי מתי אני אגמור לשלם את החוב." (פרוטוקול מס' 20 של הוועדה הפדרלמנטרית מיום 26 בדצמבר 2001, על סדר-היום: "שמיעת עדויות של נשים קורבנות").
- 50 ראו לדוגמה עובדות כתב-האישום המתוארות בתפ"ח 1064/02 (ת"א) מ"י נ' בדיאן, דינים מחוזי לג(4) 85 (להלן: עניין בדיאן).
- 51 "והיו קנסות. כל הזמן הייתי חוטפת קנסות. לדוגמה, אם לא הייתי רוצה לנסוע להזמנה, אם הייתי עייפה או לא היה לי כוח או היה לי חום - אם סירבתי בגלל אחת מהסיבות האלה לנסוע להזמנה, שילמתי בפעם הראשונה שלוש-מאות שקל ואחר-כך חמש-מאות. אם יצאתי מהבית בלי רשות - שלוש-מאות, אם קליינט התקשר לבעל-בית וסיפר לו שלא הייתי בסדר - חמש-מאות. אם לא רציתי לעשות סקס עם הבעל-בית - אף, השיטה היא שבכל חודש אני צריכה להחזיר להם אלפיים דולר מהחוב שלי, אם אני נותנת יותר, העודף נשאר אצלי, אם פחות - יש לי חוב. גם הקנסות הצטברו לחוב שלי, ואחרי שעבדתי שם חצי שנה אמרו לי שאני צריכה לעבוד עוד שנה כדי להחזיר את החוב שלי." עדותה של ילנה מביילורוסיה, מובאת אצל המרמן, לעיל הערה 35, בע' 88.
- 52 המכירה מתוארת כך: "מעמידים אותה עירומה באמצע החדר... נוגעים לה בחזה, באחוריים, אם יש מה לתפוס. בודקים את הלשון, את השיניים, לראות אם היא בריאה. נוגעים לה באיברים האינטימיים. אומרים לה 'תלכי קדימה, אחורה, תעשי פוזות של דוגמנית, תנענעי מותק, תתכופפי... שנראה מה את שווה'." לאחר המכירה, הבעלים החדש של האשה רואה מחובתו לקיים עמה יחסי-מין: "איך שהבחורה באה, הבוס שלה ישר שוכב איתה. הוא חייב להיות הראשון שבדוק. אולי היא בכלל לא יודעת לעבוד? אולי היא לא יודעת איך לפנק את הלקוח?" (ש' מקוברי "עבודת כחול לבן", מעריב, מיום 14 ביוני 2002, מוסף שבת, בע' 16).

"הוראת סעיף 203 לחוק העונשין נועדה להילחם בדמותו המודרנית והמכוערת של סחר העבדים מימים שמכבר, ואנו, בתי המשפט, משימה הוטלה עלינו להעלות את תרומתנו למלחמה זו שמלחמת חורמה היא... המלחמה בסחר בבני-אדם לעיסוק בזנות... היא כמלחמת ישראל בעמלק: אף זו מלחמה היא שאין בה לא שביתת-נשק ולא פשרה."⁵³

...
 "העבירה של הסחר בבני אדם לצורך העסקתם בזנות היא מן העבירות הבזויות והנתעבות ביותר... יש בה מן הזוועה שבמכירת אדם, מן האכזריות וההשפלה שבניצול מיני ומן האימה שבסחיטה."⁵⁴

תוכנות אלה מצוטטות אומנם בהרחבה על-ידי הערכאות הנמוכות יותר, והשופטים היושבים על המדוכה מגנים בחריפות את תופעת הסחר בנשים. חריפות גיבויה של התופעה מולידה את הציפייה שבית המשפט יגלה רגישות מרבית לקורבן העברה שהיא מן "הבזויות", "הנתעבות", "האכזריות" ו"המשפילות ביותר", וממילא ישית את העונש המתאים על מבצעה. ציפייה זו נכזבת בשני המישורים, והופכת את הגינוי המשפטי לרטוריקה ריקה: דומה שהגיבוי החריף נועד לזכך את התברה בעיני עצמה, להאיר אותה באור הטוב ביותר האפשרי, וכי זיכוכ זה בא על-חשבון הנשים הנסחרות, הנהפכות בכך לקורבנות בפעם השנייה.

עד לאחרונה נעשו סוחרי הנשים שהורשעו בעברת הסחר בעונשי מאסר קלים מאוד יחסית לרף הענישה החוקי, העומד על שש-עשרה שנות מאסר.⁵⁵ אחת הסיבות לכך טמונה בעובדה כי רוב תיקי הסחר נסגרו בעסקות טיעון בין הפרקליטות לסוחרים. שופטים רבים ציינו בפסק-דינם כי לא ירדו לסוף הגיונה של עסקת הטיעון המטילה על הנאשם עונש מאסר קל מאוד, אך הדבר לא מנע אותם מלקבוע כי "כידוע בעסקאות הטיעון רב הנסתר

53 דברי השופט חשין, בש"פ 7542/00 חנוכוב נ' מ"י, דינים עליון נח 474 (להלן: עניין חנוכוב).

54 בש"פ 9724/01 מ"י נ' ישי, תק-על 2001 (4) 57, 58.

55 דוגמות לעונשי מאסר שהוטלו על נאשמים שהורשעו בסחר בנשים לפי סעיף 203 לחוק העונשין: עניין חנוכוב, לעיל הערה 53, הנאשם בסחר באשה אחת ונידון ל-36 חודשי מאסר, מחציתם בפועל ומחציתם על-תנאי; תפ"ח (ת"א) 40230/00 מ"י נ' מכלף, טרם פורסם, הנאשם סחר באשה אחת ונידון לשנתיים מאסר בפועל; תפ"ח (חי') 133/01 מ"י נ' סבן, דינים מחוזי לג(5) 300 (להלן: עניין סבן), הנאשם סחר בשתי נשים ונידון ל-31 חודשי מאסר בפועל ו-31 חודשים מאסר על-תנאי; תפ"ח (ת"א) 1029/01 מ"י נ' סלומון, דינים מחוזי לג(1) 810, הנאשם סחר בשלוש נשים ונידון ל-34 חודשים, מחציתם בפועל ומחציתם על-תנאי; תפ"ח (ת"א) 1030/01 מ"י נ' גוימן (טרם פורסם) הנאשמת סייעה לסחר לגבי כמה נשים ונידונה ל-7 חודשים מאסר בפועל ושנתיים מאסר על-תנאי; תפ"ח (ת"א) 1097/01 מ"י נ' שכטמן (טרם פורסם) הנאשם הורשע בסחר בשתי נשים ונידון לשנתיים וחצי מאסר בפועל ושנתיים וחצי על-תנאי; תפ"ח (ת"א) 1113/01 מ"י נ' בן-זקן (טרם פורסם) (להלן: עניין בן-זקן), הנאשם סחר באשה אחת ונידון ל-8 חודשי מאסר בפועל ו-28 חודשים על-תנאי.

על הגלוי", ולאשר את העסקה.⁵⁶ הדבר נבע בדרך-כלל מטענת התובע לקושי ראייתי שעמד לפני התביעה, היסכון בזמן שיפוטי, הודאת הנאשם ו"שיקולים אופרטיביים", כגון שמירה על החשאיות של שיטות החקירה ופעולות אחרות.⁵⁷ מגמה זו השתנתה אומנם לאחר פסקי-הדין בעניין שמואלוב,⁵⁸ שבו לא הצליחה התביעה לגבש עסקת-טיעון והצדדים טענו לעונש. באותו עניין גזר בית-המשפט על הנאשם עונש כבד יותר (ארבע שנים וחצי מאסר בפועל), כששיקולי ההרתעה הם נר לרגליו. פסקי-דין מאוחרים יותר אימצו גישה זו, ורף הענישה עלה.⁵⁹

פסקי-דין הדנים בעונש שראוי לגזור על הסוחרים בבני-אדם אינם שונים במהותם מן הפסיקה הפלילית הרגילה, המתחשבת במגוון שיקולים לקולה ולחומרה, וגוזרת את הדין בהתאם לאיזון שביניהם. קריאת פסקי-הדין מעלה כי בית-המשפט מגלה רגישות רבה לנסיבותיו האישיות של הנאשם, וכי רגישות זו לא רק נעדרת מהתייחסותו אל קורבן העברה, אלא אף באה במקומה. כך, למשל, בפסקי-דין המרשיע אדם במכירת שתי נשים לעיסוק בזנות, בית-המשפט מציין:

"לא נעלמו מעינינו נסיבותיו האישיות של הנאשם, וגם לא מבטח העצוב והכואב של אישתו, ולא נעלמה מעינינו העובדה, שהנאשם הוא אב לארבעה ילדים קטנים שמחכים לשובו של אביהם הביתה... לא הכבדנו בקביעת סכום הקנס על הנאשם, וגם לא חייבנו אותו בפיצוי המתלוננת, בהתחשב בתקופת המאסר שהטלנו עליו, ובהתחשב במצבה הכלכלי של משפחתו."⁶⁰ (ההדגשה אינה במקור).

56 באחד מפסקי-הדין, הצהיר השופט בריש גלי: "כפי שפרטתי לעיל סבור אני כי עונש המאסר שהוצע בעסקת הטיעון נופל מהענישה הראויה. ואולם לא ניתן להתעלם מכך שהתביעה פעלה על בסיס של שמונה עסקאות טיעון קודמות שהענישה שנקבעה בהן היתה דומה ואושרה על ידי בתי משפט שונים, לרבות בית משפט זה בהרכב אחר." (עניין סבן, שם).

57 עניין סבן, שם.

58 תפ"ח 1158/01 (ת"א) מ"י נ' שמואלוב, דינים מחוזי לג(1) 751 (להלן: עניין שמואלוב).

59 ראו לדוגמה תפ"ח (ת"א) 5049/02 מ"י נ' חסון, דינים מחוזי לג(7) 285; תפ"ח (ת"א) 1107/02 מ"י נ' שייכמן, דינים מחוזי לג(7) 773; ת"פ (חי) 212/01 מ"י נ' חיון, דינים מחוזי לג(9) 289.

60 בית-המשפט הרחיב על נסיבותיו האישיות של הנאשם, ואף הדגיש כי היתה לו ילדות קשה, כי הוא שירת בצבא "כמו שצריך", עבד ב"אל-על" ופוטר בשל צמצומים, והוא אבא טוב לארבעת ילדיו. כמו-כן הובאו בהרחבה דבריו של הסניגור, שלפיהם הנשם הגיע לישראל מרצונן החופשי, בעקבות מודעה בעיתון, חיו בתנאים טובים (לא שמרו עליהן בדירת מגוריהן), היו מודעות לכך שיידרשו להתחזר את הוצאות הבאתן ארצה, כי לא היתה להן כביכול טרזניה כלפי הנאשם (עניין שמואלוב, לעיל הערה 58). בית-המשפט העליון, בע"פ 1677/02 שמואלוב נ' מ"י, דינים עליון סב 395, אישר את העונש. בעניין אחר, בדונו בנאשם שכלא את המתלוננת במכון ומנע מהן לצאת ממנו, לקח מהן את דרכוניהן, ציווה עליהן לעבוד בזנות ולהחזיר לו את הכסף ששילם בעדן, תקף, היכה ותנק אותן בצוואריהן, קבע בית-המשפט כי "יש להתחשב גם בנסיבותיהם האישיות של הנאשמים", וגזר עליו ארבע שנות מאסר בפועל בלבד (עניין בדיאן, לעיל הערה 50). דומה כי אותן "נסיבות אישיות קשות" מאפילות מבחינתו של בית-המשפט גם על נסיבות חמורות בביצוע עברת הסחר. בתפ"ח (ת"א) 1060/02 מ"י נ' אילינסקי, דינים מחוזי לג(4) 44, גזרו על הנאשם שסחר בשתי קטינות ארבע וחצי שנים מאסר בפועל בלבד.

נבחין בנקל כי שיקול אחד מבין כלל השיקולים לעונש בולט בהיעדרו. קשה לאתר בפסקי-הדין הדנים בסחר בנשים את קורבנות הסחר עצמן, אלא כמי שאין להתחשב בהן בשלב של איזון השיקולים. פסקי-הדין מביאים לעיתים דברים מעודתן (אלא אם נחתמת עסקת-טיעון, ואז שלב העדויות נחסך מבתי-המשפט), לעיתים בתי-המשפט אף מגנים בלשון ציורית את עברת הסחר בבני-אדם, אך נפגעות הסחר עצמן לעולם נותרות בשוליים, עלומות ואילמות.

אילמות זו מושתתת על שני שלבים. בשלב הראשון, רשויות המדינה (בעיקר המשטרה ובתי-המשפט) נוטלות מהקורבנות, באופן הדרגתי, את שפת התלונה המשפטית, או במילים אחרות, את קולן החברתי לביטוי הנוק שנגרם להן. בתהליך זה הנשים מאבדות את אמונן במערכת ומשתכנעות שאיש לא ישמע את קריאתן לעזרה. (כך הועקה נתלשת ונהפכת במקרה הטוב לחישה.) מזווית זו, התהליך הוא מעגלי: החברה, ובית-המשפט כמייצגה, מאותתים לקורבנות כי אין להם עניין בקולן. בית-המשפט מסרב לפתוח את במת השיח הציבורי לקורבנות הסחר גם אם הן היו יכולות להשתמש בה. כפי ששפתה של לוקרציה אינה מתארת את נזקה, כך גם שפתן של קורבנות הסחר. אולם בעוד שלוקרציה ניתנו אמצעים בלתי-מילוליים לביטוי סבלה, שלילת שפתן של הקורבנות מותירה אותן בלא כל אמצעי ביטוי אחר במסגרת כללי השיח המשפטי. בשלב השני, בעקבות נטילת הקול, בתי-המשפט מסרבים להכיר בסבלן של הקורבנות ולהבין את אשר עבר ועובר עליהן. באופן זה בתי-המשפט שותפים בהעצמת הדה-לגיטימציה החברתית של הקורבנות. שותפות זו בולטת במיוחד לנוכח המקום שהם נותנים והאוזן שהם כורים למצוקותיהם האישיות של סוחרי הנשים. באופן זה, השתקת הקורבן הנשי מאפשרת לקול הגברי להדהד ביתר שאת, ואף לתפוס את מקומה של הקורבן. ממילא התוצאה היא העצמת הדומיננטיות של הסובייקט הגברי וקולו ושעתוק תפיסתה של האשה כרכוש. מהלך זה נעשה, כפי שיתואר מייד, באמצעות שימוש האלים של בית-המשפט במעמד ה"קורבן" בחברה ובמשמעויותיו.

ספרות משפטית ענפה מתמקדת במרכזיותה של השמעת הקולות במשפט.⁶¹ יכולתו או היעדר יכולתו של אדם להשמיע את קולו בבית-המשפט נתפסים לעיתים קרובות כבואה למינו, גזעו, השתייכותו החברתית, מידת הלגיטימיות החברתית של דעותיו ועוד.⁶² דרכן

61 ראו למשל: M. Ball "The Play's the Thing: An Unscientific Reflection on Courts under the Rubric of Theater" 28 *Stan. L. Rev.* (1975) 81, 103 הפמיניסטיות המרכזיות בארצות-הברית הקדישו חלקים מרכזיים בעבודתן לסוגיית הקול: ק' גיליגן בקול שונה (נ' בן-חיים תרגמה, תשנ"ו) 9, וכן: C.A. MacKinnon *Only Words* (Cambridge, 1993). מטפירת הקול שימשה גם את הספרות העוסקת ביחסים בינגזעיים בארצות-הברית: R. Delgado "When a Story is Just a Story: Does Voice Really Matter?" *Va. L. Rev.* (1990) 95; S. Carter "The Best Black and Other Tales" 1 *Reconstruction* (1990) 6; D. Bell *And We Are Not Saved: The Elusive Quest for Racial Justice* (New York, 1979). להרחבה ראו בילסקי, לעיל הערה 11, בע' 424-431; א' לובין ההד הנשגב והקול הארצי (תשס"ד) 68.

62 ראו בילסקי, שם.

של קורבנות הסחר לבית-המשפט רצופה בנטילה הדרגתית של קולן. התמודדותה של האשה הנסחרת עם עברת הסחר מתחילה הרחק מכותלי בית-המשפט, בעודה שקועה במציאותו הקשה של חייה בבית-הבושת. התמודדות זו מותירה עליה רושם רב, ולרוב גורמת לאובדן שפת התלונה המשפטית שלה, כך שאין עוד ביכולתה לנסח את נזקה בבית-המשפט. קל לשער שבליבה פנימה היא יודעת אומנם שנגרם לה נזק, אך המערכת נראית לה כה מנוכרת וחסרת עניין בסבל שעובר עליה, עד שהיא עצמה מרגישה עבריינית, ולא קורבן. כזה בדרך-כלל הוא, למשל, מפגשה הראשוני עם רשויות אכיפת החוק: במשך שהותה בבית-הבושת, היא פוגשת לעיתים קרובות בשוטרים. השוטרים נוהגים להגיע לבתי-הבושת על-מנת לבדוק את דרכוניהן של הנשים ולוודא שהמסמכים חוקיים. אם נמצא שהיא שווה בישראל שלא כדיון או שדרכונה מזויף, השוטר אמור לעצרה.⁶³ במהלכה של פרוצדורה "שגרתית" זו אין הנשים נשאלות על-ידי השוטרים, המסוגלים לסייע להן בעודן בבית-הבושת, בדבר רצונן להימצא במקום או בדבר היחס כלפיהן. כל שעובר אל מול עיניהן הוא הגעת שוטר, בדיקת דרכונים ועויבת המקום. אין להן אלא להסיק מכך שאין טעם בפנייה למשטרה, שהרי חוקיות מסמכיהן היא החשובה. מסקנה זו מקבלת משנה תוקף מן הטעם החלופי שבגינן שוטרים מגיעים לבתי-הבושת: כלקוחות.⁶⁴ מעדויות הנשים ניתן ללמוד הן על קשרי ידידות בין השוטרים לבין הסרורים והן על העברת כספים ביניהם.⁶⁵ כך, אין לנשים אלא לצייר בליבן תמונה של שיתוף-פעולה מלא בין רשויות המדינה (המשטרה) לבין הסוחרים בהן.⁶⁶

כאשר הנשים נעצרות בגין שהות בלתי-חוקית או בורחות מבתי-הבושת ומגיעות למשטרה, תחושת אי-האמון מתחזקת עוד יותר ומיתרגמת במישרין לבחירה לוותר על "השמעת הקול". לרוב אין הנשים מבקשות להעיד נגד סוחריהן, ואילו המשטרה אינה יוזמת את חקירתן.⁶⁷ הנשים המעטות שיוזמות עדות אינן זוכות תמיד בשיתוף פעולה מצד המשטרה, שאינה ממהרת לטפל בבקשותיהן.⁶⁸

63 דו"ח אשה עוברת לסוחר, לעיל הערה 42, בע' 39.
 64 לפי אחת העדויות המובאות בדו"ח אשה עוברת לסוחר, שם: "באו שני לקוחות. אחד בחר בי, לקח אותי לחדר ואחרי חצי שעה החבר שלו התחיל לצעוק ולדפוק בדלת שיצא. הוא קם, התלבש, ואמר לי 'בואי מותק, את עצורה'. חשבתני שהוא צוחק, אבל למטה חיכתה ניידת ולקחו אותי למעצר." (שם, בע' 41). כאשר אותה אשה נשאלה אם תרצה להעיד נגד השוטר, היא אמרה: "ראיתי כבר מה המשטרה פה שווה, וסירבה להעיד גם נגד סרוריה."
 65 דו"ח אשה עוברת לסוחר, שם, בע' 40.
 66 אחת הסיבות לכך היתה כי עד לאחרונה נהגה המשטרה להיעזר בסוחריו הנשים כמקורות מידע בנוגע לעברות שנתפסו על-ידיה כחמורות "באמת", בניגוד לעברה "וניחה" של סוחר בנשים. בתמורה העלימה המשטרה עין מעברות סוחר או הסתפקה בהסדרי טיעון קלים. (פרוטוקול מס' 26 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 4 במרס 2002, על סדר-היום: "מדיניות משרד המשפטים בהתמודדות בתופעת הסחר בנשים"; דו"ח אשה עוברת לסוחר, שם, שם.) ייתכן שתחושות אלה מתגברות לנוכח ביקוריהם התכופים של חברי-כנסת בבתי-הבושת במסגרת הוועדות השונות.
 67 לפי ההערכות, רק כ-20% מקורבנות הסחר מעידות במשטרה נגד הסוחרים (דו"ח אשה עוברת לסוחר, שם, בע' 51).
 68 בג"צ 3536/01 פלוניו נ' מ"י, דינים עליון נט 979. יש לציין שכל זה מתרחש חרף

קורבנות הסחר בנשים הן נשים משוללות רצון. הנחת העבודה של המערכת היא דווקא הפוכה: היא רואה באשה יצור אוטונומי שבחירותיה החופשיות הביאוה עד הלום, והנחה זו היא המכתיבה את כללי השיח הרשמי עמן. הדיאלוג הבא, שהתקיים בין חוקר משטרה לבין אשה שנאנסה לאחר שנחטפה מבית-הבושת שבו עבדה, מבטא היטב את הפער בין הנחת העבודה לבין מציאות קיומה של הקורבן:

"ש. אמרת שהתנגדת, אך לא חזק. או תסבירי את הדברים בבקשה, למה התנגדת ולמה לא חזק?

ת. איך להגיד את זה? כאשר בחורה עובדת בעבודה כזאת, רק כשהיא באה ומתחילה לעבוד בזה, המעסיק מתריע שחוטפים בנות, שהכל יכול לקרות, ואם גונבים את הבחורה היא צריכה לעשות כל מה שמבקשים ממנה ולא להתנגד... כל מה שרצו ממני עשיתי, לא היתה שום דרגה של רצון. אני לא היוזמת, אבל הבנתי מה הוא רוצה וזהו זה. מה שאני רציתי או לא רציתי זה לא שיחק תפקיד במצב הזה."⁶⁹

לאחר מתן עדות, נדחה גירושן של הנשים לארצות מולדתן עד לדיון בבית-המשפט בעניין סוחריהן. תקופה זו יכולה להימשך כמה חודשים, שבמהלכן הנשים כלואות במתקני כליאה או במתקני "משמורת" שונים. למרות הפסיקה האוסרת על כליאה בבתי-כלא, חלק מן הנשים עדיין נכלאות בכלא נוה-חרצה,⁷⁰ כשבבית-הכלא עצמו אין הן זכות לעיתים בהפרדה מלאה מאסירות פליליות, ונאלצות לשהות בתנאי מעצר מלאים רק לשם מסירת העדות בבית-המשפט.⁷¹ עליאף הקושי שבמאסר כזה, ייתכן שזה הרע במיעוטו מבחינת הקורבנות. מקלטי הנשים השונים שהוקמו לאחרונה (או דירות מסתור שבהן הוחזקו הקורבנות שהסכימו להעיד) אינם ממוגנים כראוי וחושפים את הקורבנות לאיומי סוחריהן, החוטפים אותן לעיתים.⁷² עם זאת קשה להצדיק את כליאתן רק בשל אוזלת-ידיה של

הנחיות מפורשות של מחלקת החקירות והתביעות במשטרה ושל הפרקליטות לנסות לגבות עדות מכל אשה שנעצרת.

69 הדברים מובאים אצל המרמן, לעיל הערה 35, בע' 92.

70 אחת המתלוננות אמרה: "אני מסכימה להמשך מעצרי לצורך מתן עדות בבית המשפט, אולם מבקשת כי בית המשפט יודרו לקביעת מועד לשמיעת עדותי. אני ישנה על הרצפה ומבקשת שבית המשפט יתייחס לכך." בית-המשפט הסתפק לעניין זה בקביעה: "החשודה הסבה את תשומת לב בית המשפט לתנאי המגורים בהם היא נמצאת בכלא. מאחר שאין היא חשודה 'רגילה', אלא למעשה עדה, כי אלמלא כך הייתה מותרת לארצה, יש מקום לדאוג לה במסגרת הכלא לתנאים טובים יותר במידת האפשר." (תיק מעצרים 946/01 מ"י נ' נסטרובה, טרם פורסם, דיון מיום 4 בפברואר 2001).

71 יש לציין כי הנשים שמיועדות לגירוש שוהות בבית-הכלא גם אם אין הן עתידות להעיד. הליכי הגירוש מתמשכים לעיתים כמה חודשים בעוד הנשים כלואות בנוה-חרצה. לפי עדותה של אחת הנשים: "אני נמצאת בישראל כבר 10 חודשים אבל אף אחד לא רוצה לטפל במסמכים שלי. אני נמצאת כבר 3 חודשים בכלא. לא היתה לי ויזה. לכולנו יש כסף עבור כרטיס טיסה אך אף אחד לא מוכן לשחרר אותנו. לכולנו אין בעיה של כסף או של מסמכים. אנתנו תקועות פה." (ראו פרוטוקול מס' 4 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 10 במאי 2001, על סדר-היום: "סיוור הוועדה בכלא נוה-חרצה.")

72 ראו לדוגמה המרמן, לעיל הערה 35, בע' 92.

המדינה בהתוויית תוכנית יעילה להגנת עדים.⁷³ במצב זה, האשה המפוחדת מן הזוועות שחווה במשך שהותה בארץ אינה מקבלת מן הרשויות שום תמריץ להעיד על נזקה. רבות מהן מעדיפות לשתוק ולחזור לארץ מוצאן.⁷⁶

למרבה האירוניה, אחד הקשיים המרכזיים המונעים את ביטוי הנזק של הנשים בבית המשפט קשור דווקא לדמות שתפקידה החברתי הוא לתווך ולעזור בהשמעת הקולות. עוד לפני תחילתו של הדיון בסוחרים בהן, הנשים עצמן מואשמות בשהייה בלתי־חוקית בארץ. במסגרת ההליכים נגדן, אין הן זכאיות על־פי הדין לסניגור ציבורי.⁷⁵ בהיעדר ידע בשפה המדוברת בבתי־המשפט, ללא כל השכלה משפטית או מודעות לאופן התנהלותו של הליך משפטי בארץ זרה ומקומן במסגרתו, הנשים שוהות בחוסר ודאות מוחלט לגבי עתידן. גם משמעותה והשלכותיה של מסירת העדות נגד הסוחרים לוטות בערפל מבחינתן. היעדר ייצוגן, גם אם הוא נוגע בדיון אחר, מוביל לתוצאה ידועה מראש: האשה תיתקל בחומות של אי־הבנה, סבלה לא יגיע אל ליבם של השופטים, והיא תיזרק מן הארץ מייד לאחר סיום חלקה בהליך.⁷⁶ לגבי נשים אחרות, היעדר ייצוג הינו המצב הטוב דווקא. לעיתים הן זוכות בייצוג, אך שולחו של עורך־הדין הוא הסוחר שממנו הצליחה האשה להימלט. עורך־דין זה מחתים את האשה על ייפוי־כוח שמשמעותו אינה מובנת לה, משחררה בערבות ומחזירה לבית־הבושת.⁷⁷ כך, האדם שאמור לשמש קולן של הנשים אל מול הרשויות מאלצן לחזור למקום עבודתן. לעיתים, עדויותיהן של הנשים מתייתרות מטעמי פרודורה כאלה או אחרים של התביעה או מפאת חתימה על הסדר־טיעון עם הנאשם.⁷⁸ לא רק שהמערכת אינה נזקקת במצב זה לקולה של האשה, אלא שהיא מגרשת אותה מן הבמה שייעודה הרשמי הוא ביטוי נזקים. המסקנה הברורה היא שנוזקה של האשה אינו מעניין את

73 ראו פרוטוקול מס' 34 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 16 באוקטובר 2003, על סדר־היום: "המנהלת על הגנת עדים - הגנה על נערות ליווי המעידות כנגד סוחרים הנשים" (להלן: פרוטוקול מס' 34).

74 רשויות האכיפה עצמן מודעות לעיתים קרובות להיעדר התמריץ, ראו למשל דבריו של סגן השר לבטחון־פנים דאז, גדעון עזרא: "אחד הדברים ששמעתי מאנשים שעבדו עם הנשים הללו הוא שאנחנו לא נותנים להן שום תמריץ מעבר למה שנותנים לאחת שאינה רוצה להעיד בכלל. אם היה תמריץ כלשהו, זה היה יכול להועיל." (פרוטוקול מס' 34, שם).

75 ראו פרוטוקול מס' 9 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 20 ביוני 2001, על סדר־היום: "דיון ובחינת האפשרויות לייצוג נשים קורבנות הסחר ע"י הסגוריה הציבורית."

76 אחד התקדימים החשובים שנועדו להקל על קורבנות הסחר שמבקשות למסור עדות ניתן כאשר היתה האשה מיוצגת. בעניין ב"ש 91548/00 מ"י נ' ווריובקין (טרם פורסם), נקבע כי אין לעצור את הנשים הממתנות לעדות, וכי על המדינה לממן את הוצאותיהן. אולם הנטייה של בית־המשפט והמשטרה נמשכה גם לאחר־מכן.

77 ראו פרוטוקול מס' 9 משיבת הוועדה הפרלמנטרית מיום 20 ביוני 2001, על סדר־היום: "דיון ובחינת האפשרויות לייצוג נשים קורבנות הסחר ע"י הסגוריה הציבורית."

78 כזה היה מצבן של שתי קורבנות סחר ממולדובה שהוחזקו במעצר בלא אישור לכך מטעם ערכאה שיפוטית במשך חודש וחצי. הנשים סיפרו שבתקופת מעצרן הן נלקחו לבית־המשפט להעיד, רק שם שמעו מפי האדם נגדו היו אמורות להעיד כי התקבל הסדר־טיעון וכי עדותן אינה נדרשת. לא זו בלבד שהן היו נתונות במעצר כדי למסור עדות, אלא שהן נותרו במעצר בתום המשפט מאחר שהטיפול במסמכיהן התאחר (דו"ח אשה עוברת לסוחר, לעיל הערה 42, בע' 60).

בית-המשפט כלל ועיקר.⁷⁹ מסקנה זו תקפה גם לגבי המקרים הנדירים יחסית שבהם אין הקורבן מושתק בטרם עדותה בבית-המשפט.

בספרות האמריקאית דובר רבות על כך שבתיה-המשפט, לרבות ערכאות נמוכות, מעצבים הלכה למעשה את המדיניות החברתית בסוגיות חברתיות שונות.⁸⁰ המילים שהשופט משתמש בהן או אופן הצגת המידע שנבחר על-ידיו מתווך בין קוראי פסק-הדין לבין המציאות שהמילים והמידע המיוצג מתייחסים אליה. הבחירה בהם צובעת את האירועים ואת גיבוריהם בצבעים מסוימים ויוצרת מציאות עובדתית ונורמטיבית חדשה.⁸¹ בחירה כזו היא פעולה פוליטית לכל דבר ועניין. שיפוטה והבנייתה של המציאות מתחילים הרחק מגזר-הדין, במילים שהשופטים בוחרים למסירת המידע הנתפס כרלוונטי ובפרטים שהשופטים בוחרים להשמיטם.⁸²

אשה שנפלה קורבן לעברת הסחר בבני-אדם שבחוק העונשין לעולם אינה מכונה "קורבן סחר" בפסק-הדין, כי אם "נערת-ליווי". גם מקום עבודתה מקבל שמות "מעודנים" יותר, כגון "מכון-ליווי", "מכון-בריאות", "מכון-עיסוי", "מועדון-לילה", וכיוצא באלה ביטויים שהקשרם עיגול. בחירה זו מנסה אולי ל"רכך" את גסותן של המילים שפסק-הדין נסב סביבן ואפשר אף שהיא אמורה להקל במידה מסוימת על החשיפה לעולם שירותי המין שקוראי פסק-הדין והשופטים עצמם נאלצים לחוות, אך שפה משופצת זו עושה עוול גדול לקורבן עצמה. בשיח מכובס זה החברה מבקשת עונג; האשה נענית – מסתמא מרצונה החופשי – להצעה לענג. האמת היא כמובן שהאשה היא קורבן סחר בנשים. אך הביטוי "קורבן סחר בנשים" הינו מושג טעון. לכנות זונה "קורבן", משמע לתת לה הכרה חברתית או להבינה, אם היא קורבן, אזי אנחנו כחברה מצויים לנהוג בה

79 Jean-Francois Lyotard: "This is what a wrong [tort] would be: a damage accompanied by the loss of the means to prove the damage. This is the case if the victim deprived of life, or of all his or her liberties... or simply of the right to testify to the damage, or even more simply if the testifying phrase is itself deprived of authority." (Lyotard, *supra* note 25, at p. 5)

80 H. Jacob, E. Blankenburg, H. Kritzer, D. Provine & J. Sanders *Courts, Law and Politics in Comparative Perspective* (New Haven, 1996) 11; L. Mather "Policy Making in State Trial Courts" *The American Courts: A Critical Assessment* (Washington, J. Gates & C. Johnson eds., 1991) 119

81 ראו גם תירוש, לעיל הערה 7.

82 G.M. Matoesian: "Our descriptive practices are not disinterested reports that referentially mirror or correspond to some external reality. They are, instead, intimately motivated, practical and moral actions. They are produced with an eye towards the interactional work they can accomplish: for blaming, for delivering judgments and providing inferences, for ascribing blame and allocating responsibility for our actions... The irremediable interlacing of and gestalt-like unity between description and moral interpretation strongly militates against the notion that courtroom participants could ever base their judgments on purely legal, technically relevant, or evidentiary information – on just the facts." (G.M. Matoesian *Reproducing Rape: Domination Through Talk in the Courtroom* (Chicago, 1993) 267)

באמפתיה, לתמוך בה ולהגן עליה. הפגיעה בה היא פגיעה בחברה כולה, ולכן על החברה כולה למצות את הדין עם העבריין הפוגע ולהגן על הקורבן הנפגע. כפי שעוד יובהר בהמשך, בית-המשפט מתרחק מהצגה כזו של הדברים. מבחינתו, קורבן הסחר היא עצמה על תקן עבריינית – באופן גלוי בשל שהייתה הבלתי-חוקית בארץ, ובאופן סמוי בשל הגיוני לעיסוקה. עבריינית כזו אינה זכאית ליהנות מן ההגנה החברתית המוקנית לקורבנות. על-כן היא לא תכונה קורבן. היא תכונה גערת-ליווי, ומקום עבודתה יהא "מכון-ליווי". שני מונחים אלה רחוקים עד מאוד מלהסביר את מהות העניין, ויש להניח שאילו היתה הנערה באמת רק "מלווה" את לקוחותיה, לא היתה כלל סיבה לקיומו של הליך משפטי בעניינה. הצביעות בשימוש במונחים אלה בפסיקה שאינה דנה ביחסי זונה-סרסור רגילים בלבד, אלא בסחר ממשי בבני-אדם צורמת במיוחד. היא מסתירה את המהות, ומבליטה את הדמות שבת-המשפט מבקשים לראות ולהראות בפסקי-דינם.

שימוש ב"ליווי" מסוג זה יוצר "השתקה חברתית" ומונע מן החברה או מנמעני פסק-הדין צורת ליווי אחרת, המשהה את המבט על מצוקתן האמיתית של אותן נשים, זו היוצרת את ההבנה החברתית העמוקה של סבל. גם בהיעדר מילים לביטוי הסבל, כמו אצל לוקרציה, קל יותר להציג את הסבל שנגרם לקורבן (ולוקרציה נתפסת בהחלט כקורבן הודות להפניות לביטוי בלתי-לשוני ששיקספיר מעניק לה). כך גם לגבי נפגעת סחר בבני-אדם – מתבקשת התייחסות לנוקה והבנת סבלה של קורבן עברה פלילית, אולם כל עוד היא מכונה "נערת-ליווי", ההבנה החברתית נוטה להתפוגג.

חלק אחר בפסקי-הדין נוגע בקו "עמוק" יותר בדמות הגיבורה הניצבת לפניו ובהגדרת מעשיה. אף-על-פי שבית-המשפט העליון קבע נחרצות כי אין צורך שהאשה הנסחרת תגלה אי-הסכמה כלשהי לדבר מן הדברים שנעשו בכל שלב של העברה להוכחת רכיביה של עברת הסחר,⁸³ הערכאות הנמוכות דנות בכל זאת בשאלת ידיעתה של האשה כי תעסוק בזנות והסכמתה לכך. פסקי-דין רבים מזכירים, בלא צורך כביכול, כי "המתלוננת הגיעה לארץ מרצונה כדי לעסוק בזנות";⁸⁴ כי "היא באה לארץ מרצונה החופשי כדי לעבוד כנערת ליווי" (באותו מקרה הוטלו על הנאשם שנתיים מאסר בפועל בלבד);⁸⁵ כי "לא אמינה בעיני הטענה שהנשים לא ידעו לשם מה הן מגיעות לארץ. בנסיבות כפי שהגיעו, בצורה בלתי חוקית דרך מצרים, נראה כי ידעו שהן מגיעות לעסוק בזנות".⁸⁶ פורמלית, הערות אלה אינן משפיעות על תוצאת פסקי-הדין, שהרי הלכה היא, כאמור, כי רצונה של האשה אינו רלוונטי לצורך עברת הסחר; אולם הערות אלה "מכתומות" את הנשים עוד בראשית הדיון. החנחה המובלעת בכך (שלעולם לא תיאמר) היא שכל שהתרחש לאותה זוגה רע אומנם וראוי להוקעה, אך למעשה היא הביאה זאת על עצמה. אם הדבר נכון, והיה לה "אשם תורם", אין היא זכאית להכרה חברתית או להשמעת קולה בוירה החברתית.

מגמה זו נמשכת גם באופן מסירת הסיפור של קורבן הסחר לאורך פסקי-הדין. להבהרת

83 בש"פ 9190/02 בן דוד נ' מ"י, פ"ד נו(1) 145 (להלן: עניין בן דוד).

84 ת"פ (ת"א) 1018/02 מ"י נ' יוסיפוב (טרם פורסם).

85 ת"פ (ת"א) 40230/00 מ"י נ' מכלוף (טרם פורסם).

86 עניין סבן, לעיל הערה 55.

הנקודה, נשווה בין אופן הצגתן של הגשים בפסקי־דין הסחר בנשים לאופן ההצגה בפסקי־דין הדנים בעברת האיגוס. אנו מודעים לכך שפסקי־הדין שיובאו כאן אינם מייצגים בצורה מושלמת את יחסם של בתי־המשפט לעברות האיגוס על כל גוניהן. עם זאת הם מוכיחים כי אמפתיה כלפי הקורבן היא בהחלט בגדר האפשר, במיוחד בפסיקת בית־המשפט העליון. פסיקה זו מציבה רף גבוה של הבנה, מבט מלווה כגון זה שהצבענו עליו בקריאתנו את הפואמה על לוקרציה ורגישות העומדת בניגוד גמור לפסיקה המחוזית שדנה בעברות הסחר בנשים. ההתייחסות המשפטית השונה לנסיבות דומות צורמת, מעיקה ומעלה סימני־שאלה רבים.

כך, למשל, עניין אוהנינה⁸⁷ הדן בעברת האיגוס, מציג תמונה הדומה בעיקרה לסיפוריהן של קורבנות סחר. אותו עניין החל בקשר אהבה הדוק בין בחורה בת שבע־עשרה (המתלוננת) לגבר בן שלושים וארבע (המערער), שהתבטא בין היתר במגורים משותפים של השניים לאורך תקופה, קיום יחסי־מין מרצון והספקת סמים למתלוננת. לאחר תקופת־מה החליטה המתלוננת להיפרד מהמערער והודיעה לו על כך. מאז ובמשך חודש וחצי עד להודעה על המתרחש למשטרה נמשכה, כדברי פסקי־הדין, "מסכת של הפחדות מצד המערער כלפיה וכלפי בני משפחתה, שכללה איומים שיהרוג את המתלוננת ואת הוריה, שיזרוק רימון על המרפאה של אביה, שיהפוך את המתלוננת לנערת ליווי ואיומים נוספים, כל זאת תוך מתן תחושה כי יש לו הרבה 'חיילים וכוח'".⁸⁸

גם קורבנות הסחר מגיעות לארץ, אף אם בדרך לא־חוקית,⁸⁹ מרצון (בהנחה שעוני מחפיר אכן מאפשר רצון חופשי, הנחה שלא נבררה כאן). אך לאחר תקופת־מה הן מבינות שכל שיקבלו מהסרסור יהיה ניצול מחפיר ועבודה ללא תמורה; כי הן נהפכו לחפץ; לאדם משולל רצון; לשפחה. ניתן להניח שאותן נשים נחשפות לאיומים לא פחות חמורים מאלה שהמתלוננת בעניין אוהנונה נחשפה להם, רק שאצלן נוספים גם מרכיבי הפחדה אחרים: מדינה זרה, שפה זרה, מסמכים שנלקחו, ניכור הרשויות, מודעות לכך שהן נתפסות כעברייניות בשל מעבר הגבול הבלתי־חוקי.

המתלוננת בעניין אוהנונה העידה כי מעולם לא התנגדה למערער פיזית, אלא רק באופן מילולי. התנהגות כזו התקבלה בהבנה מלאה, הבנה שמשתרעת אפילו אל עבר התנהגות בלתי־ראויה ובלתי־חוקית של המתלוננת:

"התנגדות מילולית זו הנה, כאמור, התנגדות מספקת ואין בה לגרוע כהוא זה מהמסקנה בדבר היעדר הסכמה חופשית של המתלוננת. יתרה מזאת, יש לראות את התנהגותה של המתלוננת על רקע הסיטואציה המיוחדת של בחורה צעירה הסרה למרותו של המערער, תלויה בו באספקת סמים ונתונה לדרישותיו..." (ההדגשה אינה במקור).

87 לעיל הערה 8.

88 שם, בע' 737.

89 השהייה הבלתי־חוקית בארץ אינה רלוונטית לאופן הצגתה של האשה בפסקי־דין הסחר בנשים. לרשותה של המדינה עומדים אמצעי גינוי וענישה רבים לטיפול בשהייה הבלתי־חוקית, והם ננקטים נגד הגשים. אין זה סביר שבאיוון בין עברת הסחר לעברת השהייה הבלתי־חוקית יקנה בית־המשפט ערך רב כל כך דווקא לעברה הפחותה בחומרתה מבחינת הפגיעה החברתית והאישית הגלומה בה.

הבנה כזו מצד השופטים כלפי קורבנות הסחר בנשים אינה נכמץ. השופטים מוקיעים במפורש את הסחר, אך במשתמע גם את האשה הנסחרת. למרכיב ה"הבנה" השיפוטית מוקנה תפקיד סמוי אולי, אך רווי בפוליטיקה. פוליטיקה זו נועדה לעיצוב המדיניות החברתית שנראית לבית המשפט ראויה. כפי שעוד נראה בהמשך, ה"הבנה" השיפוטית ותוצאותיה יעצבו את תפיסת החברה לגבי ההתנהגות הראויה, לגבי דמות הגיבור והאנטי־גיבור, הקורבן והעבריין. לא בכדי השופטת ביניש חוזרת ומדגישה לאורך כל פסק־דינה בעניין אוהנונה כי "התנהגות זו של המתלוננת הנה מובנת". אכן, פסק־דין רבים של בית המשפט העליון הדנים באונס מתאפיינים ב"הבנת המתלוננת". בפסיקה זו, בית המשפט מלא חמלה למצבה של הקורבן, ומוכן ל"סלוח" לה על שנהגה בדרך שנראית לו בדיעבד כבלתי־רציונלית. כך למשל, בעניין האונס של לינור אברגיל, בית המשפט אומר:

"המצב בו היתה נתונה המתלוננת, לפי עדותה, היה הימצאותה בארץ זרה, באיזור חשוך ושכוח אל ורחוק ממקום יישוב עם אדם שבגד באמונה והתעלל בה קשות... לדבריה, כל שחפצה באותה עת היה להפסיק את הזוועה ולהגיע למקום מבטחים..."⁹⁰

במקרה אחר, מצוין כי את התנהגותה של מתלוננת יש לבחון "לא לפי הגיונו ותבונתו של אדם בגיר, המחליט לאחר מעשה מה הדרך הנכונה אשר צריך היה לנקוט, אלא לפי תחושת קורבן העבירה בזמן אמת. לא צריך להעמיד את המבחן על תבונה לאחר מעשה, אלא על מה שחש והרגיש הקורבן בעת ביצוע המעשה..."⁹¹

גם אם לא ירד בית המשפט לסוף משמעותה של תגובה מתגובות המתלוננת תוך כדי מעשה, מימד ההבנה הודגש עדיין ותפיש נפת רציני:

"מכל מקום, יכול בהחלט שיקרה, כי התנהגותה של מתלוננת כלשהי במקרה של עבירת מין פלוגית תיראה בלתי נכונה, בלתי־סבירה ואפילו אווילית, וכי תעלה המסקנה, שניתן היה למנוע מראש את התפתחותן של הנסיבות שנוצרו עובר לביצועו של המעשה; כבר היו דברים מעולם, ולא על פי אמת מידה זו נבחן, אם נתקיימו יסודותיה של העבירה..."⁹² (ההדגשה אינה במקור).

ההבנה העולה מבין שורות פסק־הדין יוצרת למעשה לגיטימציה או דה־לגיטימציה חברתיות למעשים המתוארים. הבנת השופט מאותתת כי "זה בסדר להתנהג כפי שהתנהגת", מסוגלת במידת־מה להחזיר את נפגעת העברה אל החברה ולהציע לה במידה מוגבלת אמפתיה ואהדה, וכך לאפשר לה להתחיל להשתקם.

בניגוד מוחלט לכך, כל שיש ברגיל לבית המשפט לומר בפסק־הדין על־אודות קורבנות הסחר בנשים הוא כדלקמן: "בתמצית ייחס לו כתב האישום המקורי הבאת בחורות, אזרחיות זרות, ממולדובה דרך מצרים לישראל, מכירתן לסרסורים והעסקתן

90 ע"פ 993/00 שלמה נ' מ"י, פ"ד נו(6) 205, 231.

91 ראו דברי השופט השני בעניין בארי, לעיל הערה 8, בע' 367.

92 ע"פ 316/85 גרינוולד נ' מ"י, פ"ד מ(2) 564, 577.

בזנות. ...[הצדדים] הודיעו כי הגיעו להסדר טיעון.⁹³ לאחר אמירה זו, השופט שוקע בניתוח מעמיק בדבר משמעויותיו של הסדר הטיעון, דן בחומרת העונש שהציעה התביעה, אך אינו מתייחס, ולו במלה, למצבן של המתלוננות. בדומה לכך ובמקרה אחר, תפקידה של המתלוננת בפסק-הדין מתמצה במשפטים הבאים: "למחרת הגיעו העורר והנאשם הנוסף למקום המפגש, כשעימם בחורה בשם אליונה. 'המתווך' הגיע למפגש יחד עם שוטר סמוי. הנאשמים ניהלו עם 'המתווך' והשוטר משא ומתן על מכירת אליונה לעבודה בזנות, סוכם על המחיר והעסקה הושלמה."⁹⁴ במקום אחר, מצוין אף פחות מכך: "...עולה כי קיימות ראיות לכאורה לכך שהעורר היווה חלק ממנגנון משומן היטב שעסק בהברחתן של נשים לישראל, 'רכישתן', וקליטתן בעבודת זנות בישראל."⁹⁵ בעניין נוסף כתוב: "המשיב [השתתף] במשא ומתן לרכישתן של שתי נשים נוספות שהוצעו לו, ולאחר שבדק את גופן כדי לוודא שאין עליהן צלקות או סימני לידה, החליט לרכוש אותן ובהמשך העסיקן בזנות..."⁹⁶ לאחר-מכן, הנשים נעלמות מפסק-הדין.

מבחינת רכיביה של עברת הסחר, די באמירות אלה לביסוס העברה. אולם גם בתיאורי אונס די בפרטים מצומצמים יחסית כדי לבסס את רכיביה של עברת האינוס. אך השופטים דואגים לא רק לביסוסם של רכיבי העברה; הם מקנים לטקסט שיוצא מתחת ידיהם נופך נוסף, משמעות עודפת, המעצבת את התפיסה החברתית לגבי תופעה זו או אחרת. בעברות האינוס, נופך נוסף זה הוא העמקת ההבנה למצבן של הנאנסות וההכרה החברתית בו. מנגד, בעברות הסחר, המשמעות העודפת היא שלילת ההכרה, או יצירת דה-לגיטימציה.

קיימים כמובן גם פסקי-דין אחרים של סחר בנשים המתארים בפירוט את השתלשלות העניינים מיום הגעתה של המתלוננת ארצה ועד לעדותה במשטרה, אולם שם ננקטת טקטיקה ספרותית אחרת. הנשים מתוארות בגוף שלישי מנוכר, והתיאור הוא לקוני ועובדתי גרידא.⁹⁷ היחס הקנייני אל הנשים הנסחרות (או אל ה"סחורה" בעגת הסוחרים)

93 עניין סבן, לעיל הערה 55.

94 בש"פ 291/01 ריבאי נ' מ"י, תק"על 2001 (1) 110.

95 עניין בן דוד, לעיל הערה 83.

96 ע"פ 3204/03 מ"י נ' בן דוד (טרם פורסם).

97 ראו למשל ע"פ 1609/03 בוריסוב נ' מ"י (טרם פורסם): "סוואלנה, שהיתה תושבת מולדביה, הגיעה ארצה... במטרה לעבוד בזנות. משדה התעופה היא הועברה... לדירה שארגן עבורן ולדימיר בנתניה... מאותה הדירה נלקחה סוואלנה, במועד בלתי ידוע, לפאב בשם 'סנצ'ינו' בתל אביב, שם קיימה יחסי מין עם אדם זר, על מנת לבחון את יכולתה לעבוד בזנות. ...ולדימיר [אסף] ברכבו את סוואלנה מהדירה ששהתה בה והוריע לה כי היא עוברת לגור באשדוד וכי הבעלים החדש שלה יקרא 'סמיון'. לאחר מכן פגשו סוואלנה וולדימיר את סמיון, וסוואלנה עברה לרכב של סמיון. בדרך אמר לה סמיון כי נפלה לידיו של 'בעלים טובים', בהתכוונו לעצמו. סמיון כלא את סוואלנה בדירה של חבר שלו, נעל את הדירה מבלי שהשאיר לסוואלנה מפתח שלה, אסר עליה לצאת מן הדירה ולקח ממנה את הדרכון המזויף שלה. ...בבחורש הראשון העבירה סוואלנה לסמיון מידי יום, את כל הכסף שקיבלה מעבודתה בזנות, מלבד 50 שקלים שקיבלה לצורכי מחייתה. בתקופה שלאחר מכן שילמה סוואלנה לסמיון מידי יום 700 שקלים. בחודש אפריל 2001 תקף שוב סמיון את סוואלנה בכך שסתר לה, נתן לה אגרוף בבטנה וסובב את ידה. זאת, משום שלטענתו לא עבדה מספיק טוב והיתה חוצפנית..."

בפסקי-דין אלה צורם ומוזכר את יחסן של דמויות הפואמה השייקספירית ללוקרציה. היחס הוא אומנם יחסם של הסוחרים, אך בית-המשפט מעניק לו במה נרחבת ללא ביקורת מעשית ונוקבת וללא ענישה אפקטיבית דיה. הוא אינו מנסה "לאזן" את היחס הקנייני של הסוחרים במתן קול אמיתי לנשים הנסחרות בפסקי-הדין.

בניגוד חד לכך, פסקי-דין רבים בענייני אונס משופעים באמירות בגוף ראשון של המתלוננות, המקילות עד מאוד על הודעותיו של הקורא עמון:

"אני לא צעקתי כי פחדתי. לא יכולתי לצעוק כי פחדתי. אני פחדתי ממנו פחד מוות. כשהוא היה אומר לי לעשות משהו הייתי עושה כי פחדתי ממנו. כל מעשה שבינינו היה תחת איום ופחד. כל דבר היה תחת פחד ולא תחת כוח פיסי חזק, אם כי זה הגיע גם לזה."⁹⁸

העולה מן האמור הוא כי בחירת הדרך לספר את סיפורן של הנשים הנסחרות היא שאלה של מדיניות. דמות אחת, הנאנסת, תתואר באופן חיובי, ואילו האחרת, קורבן הסחר בנשים, באופן שלילי. הצגת העובדות באופן מסוים היא שאלה של אסטרטגיה רטורית שמטרתה להוביל את הקוראים אל תוצאת פסקי-הדין באופן שזו תיראה להם סבירה. סלקציה רטורית זו, נובעת מן המצב המשפטי ומתיישבת עמו, ואולי אפילו הכרחית.⁹⁹

אמפתייה, הקשבה והבנה הן לרוב מנת-חלקן של קורבנות האונס ה"אמיתיים", כשהאשה מתאימה לדמות הנאנסת ה"קלסית", או עברות אחרות שגינון מצוי במרכזו של "קונסנווס חברתי" מסוים.¹⁰⁰ לעומת זאת, קורבנות הסחר בנשים זוכות לרוב בתיאורים רעים, שמדחיקים או מסתירים את ההיבטים השליליים שבמעשים שבוצעו נגדן. הקורא פסקי-דין של סחר בנשים אינו מסוגל לחוש את ההשפלה, הפחד, הכאב, הפגיעה באמון והבהלה של נשים שיצאו מארצן אל הלא-נודע כדי להימלט מן המצב הבלתי-אפשרי שבו היו נתונות. מנגד, הקורא כמה מפסקי-דין של אונס שניתנו על-ידי בתי-המשפט בשנים האחרונות מזדעזע וכואב יחד עם המתלוננת.¹⁰¹ יחד עמה, הקורא חש את הפצע הנפשי שמסרב להגליד, מצטמרר מתחושת השיתוק הנופלת על המתלוננת. כתיבה כזו היא שמקרב את הקורא אל חוויית ה"ליווי" שבפואמת האונס של לוקרציה. ליווי דומה אינו נופל בחלקן של "נערות-הליווי". השופטים אינם נכנסים לפרטי חווייתיהן של הנשים. העובדות הנדרשות לצורך הוכחת המרכיבים של עברת הסחר הן מועריות, והשופט היושב על המדוכה אכן מסתפק באותן עובדות מועריות. אין זה מן הנדרש לתור אחר תחושות הקורבן בליבה פנימה או להתחקות אחר מניעיה בהגעתה לארץ. מבחינת השופט, על

98 עניין אוהנונה, לעיל הערה 8, בע' 743.

99 ראו תירוש, לעיל הערה 7.

100 ראו לעיל הערה 8 והסקסט הנלווה לה.

101 לא שהמצב לגבי אונס מושלם. רחוק מכך (ראו, למשל, תירוש, לעיל הערה 7; בילסקי, לעיל הערה 11). טענתנו היא שבעוד שביחס לאונס אפשר לראות תוויה לכיוון הרצוי (כמתואר בתחילת חיבור זה), אטימות משפטית חדשה נחשפת ביחס לסחר בנשים, שם בתי-המשפט אינם מפעילים עדיין צורות הקשבה והבנה שהם מתחילים להפעיל כיום ביחס לנאנסות.

המתלוננת מודבקת התוויות של "זונה" ו"שוהה בלתי-חוקית", שמייטרות כל דיון נוסף ביחס החברתי הראוי כלפיה.

ספק אם קורבנות הסחר, המותשות משהייה ארוכה במתקני מעצר שונים וחסרות ידע בעברית, מוטרדות ממידת האמפתיה שהשופטים הגוורים את דינו של סוחרן רוחשים כלפיהן. התייחסות זו חשובה אומנם ברמת המדיניות החברתית, אך אין לה משמעות ככל שהדבר נוגע בקורבן הסחר עצמה. היא ממילא תחזור לארץ הולדתה, ועל פניו, היחס החברתי לא ישפיע עליה. ברם, הסירוב השיפוטי להבין משפיע גם על תוצאותיו האופרטיביות של פסק-הדין, הנוגעות בנשים במישרין, הן בכל הקשור בשיקום חברתי של הקורבנות והן באשר לפיצוין של קורבנות הסחר בגין הנזק שנגרם להן.

שיקום קורבנות הסחר אינו מוגדר כמטרת מדיניות בישראל. דבריו של חבר-הכנסת אופיר פינס בהקשר זה ברורים, ומשקפים את הגישה הרווחת:

"את רוצה לשקם זונות רוסיות? אני מבקש ממך, בואי לא נגזים. צריך לשלוח אותן כמה שיותר מהר למקום שלהן אחרי שהן נתנו עדות."¹⁰²

שיקומן של קורבנות הסחר בנשים קשה, אולי אפילו בלתי-אפשרי. אכן, חלק מן הקורבנות עצמן אינן מכירות באפשרותן.¹⁰³ עם זאת, המערכות השונות אינן מותירות להן אפילו הזדמנות לנסות להשתקם. יצירת מודעות חברתית להכרחיותו של השיקום קודמת בהרבה לאופציות השיקום השונות שניתן להציע לקורבנות הסחר, כגון פתיחת מקלטים וקווי חירום מיוחדים או קליטת הנשים במרכזי סיוע רפואי ונפשי. ברמת בתי-המשפט אין מדובר בכל אלה. הכוונה היא רק לסייע ליצירתה של מודעות חברתית שתמוך בצעדים מתקדמים כאלה, ולא תיפלט לחלל האוויר בדמות הדברים של חבר-הכנסת פינס המצוטטים לעיל. אולם גם ציפייה כזו מבתי-המשפט, מוערית ככל שתהיה, אינה מתממשת.

ניתן להבהיר את מהותה של הציפייה ליצירת המודעות החברתית באמצעות דבריה של חנה ארנדט (Hannah Arendt), שטענה כי כבני-אנוש, אין לנו שליטה מוחלטת בסיפור חיינו. משמעות הסיפור וזהות הגיבור תלויות תמיד בקיומו של קהל צופים ומאזינים; האוטונומיה שלנו מתפתחת ומתרחשת תמיד בתוך מערכות יחסים ובתיווך ציבורי של אחרים ששופטים את סיפורנו.¹⁰⁴ לפי שיטה זו, זהות ה"אני" אינה קבועה מראש, יציבה או אחידה, אלא תלויה, בין השאר, בחיזוקים שתקבל בספרה הציבורית.¹⁰⁵

102 דברים שאמר יושב-הראש לשעבר של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת, חבר-הכנסת אופיר פינס-פז, ליושבת-ראש הוועדה הפרלמנטרית, חברת-הכנסת זהבה גלאון. מובאים בפרוטוקול 433 של ועדת חוקה, חוק ומשפט מיום 7 בפברואר 2002.

103 "אם היתה אפשרות להחזיר את הזמן לאחור, הייתי מסכימה שלא יהיה לי שום דבר כזה על הנשמה, כי זה דבר שמקלקל את הנשמה לכל החיים, ואף אחד לא יכול לרפא את זה, לא תרופה ולא שום כסף שבעולם." (דבריה של אלונה, מובאים אצל המרמן, לעיל הערה 35, בע' 95).

104 H. Arendt *The Human Condition* (Chicago, 1958) 184

105 להסבר השיטה, פיתוחה והצעת יישומה לגבי נשים מוכות ראו ל' בילסקי "נשים מוכות מהגנה עצמית להגנת העצמיות" פלילים 1 (תשנ"ז) 5, 59.

בהיקש לקורבנות הסחר, שלילת החיזוקים החברתיים על-ידי בית-המשפט ("שלילת הציבוריות" מן הנשים) מהווה נזק עצמאי, המונע מן האשה את מקורות החידוש והחיזוק של האוטונומיה שלה לאחר הטראומה שעברה.¹⁰⁶ ההדחקה לשולי החברה, היעדר ניסיון להציג מסגרת שיקומית הולמת כדבר הכרחי ומאמץ להיפטר מן הנשים הפגועות מהר ככל הניתן מהווים נזק עצמאי, והמזיק הוא בית-המשפט עצמו.¹⁰⁷

לא רק שיקומן של הנשים, אלא גם פיצוין, נעדר מן הפסיקה. סעיף 77 לחוק העונשין מעגן מנגנון מיוחד, המתיר לבית-המשפט לחייב את הנאשם המורשע בפיצויים בגין הנזק שגרם לקורבן:¹⁰⁸

"[ה]פיצוי הכספי הוא אחד ממרכיבי התגובה העונשית כנגד מבצע עבירה. חלק זה נועד לפצות את קורבן העבירה על ההפסד הכספי שנגרם לה כתוצאה מהתנהגות העברייין. ... לצד הפיצוי הכספי שניתן לקורבן העבירה יש להטלת הפיצויים היבט הרתעתי. על עבריינים כדוגמת המערער לדעת שהוא צפוי לא רק לעונש אלא גם לפיצוי קורבן העבירה, וללא דיחוי."¹⁰⁹ (ההדגשה אינה במקור).

הנחיות שיצאו מתחת ידיה של פרקליטות המדינה עוד בשנת 2002 המליצו על יישומו של סעיף 77 לחוק גם במקרים של סחר בנשים, והורו לפרקליטי התביעה לבקש פיצויים כאמור.¹¹⁰ יש לזכור כי פיצוי או שיפוי מסוג זה לא יפלו על כתפי המדינה, כי אם על כתפיהם של הסרסורים בלבד.

דא עקא, אין זכר לסעיף החוק או להנחיות הפרקליטות בפסקי-דינם של בתי-המשפט. כאשר נפסק פיצוי כלשהו, מדובר בסכום סמלי אל מול דווחיהם של סוחרים הנשים, וגם אותו אין ממהרים לגבות. הדרישה הנפוצה הרבה יותר היא הטלת קנס על הסוחרים, אך כספי הקנס מועברים לקופת המדינה ואינם מיטיבים ולו במעט את מצבה של הקורבן.¹¹¹ כאחד המקרים הצהירה התביעה עצמה: "לא ביקשנו פיצוי למתלוננת וזאת עקב מצבו הכלכלי של הנאשם."¹¹² כאשר הפרקליטות אינה מבקשת פיצויים, אין בתי-המשפט עושים זאת בדרך-כלל על דעת עצמם:

"סבור אני כי במקרה זה אין מקום לפסוק פיצוי שמא יתפרש הדבר כעידוד ומתן

106 בילסקי, שם, שם.

107 להרחבה לגבי אפשרויות השיקום שיש להציע לקורבנות הסחר ראו דו"ח אשה עוברת לסוחר, לעיל הערה 42, בע' 63-72.

108 לשונו של סעיף 77: "(א) הורשע אדם, רשאי בית-המשפט לחייבו, בשל כל אחת מן העבירות שהורשע בהן, לשלם לאדם שניזוק על-ידי העבירה סכום שלא יעלה על 114,000 שקלים חדשים לפיצוי הנזק או הסבל שנגרם לו. (ב) קביעת הפיצויים לפי סעיף זה תהא לפי ערך הנזק או הסבל שנגרמו, ביום ביצוע העבירה או ביום מתן ההחלטה על הפיצויים, הכל לפי הגדול יותר. (ג) לעניין גביה, דין פיצויים לפי סעיף זה כדין קנס; סכום ששולם או נגבה על חשבון קנס שיש בצדו חובת פיצויים, ייוקף תחילה על חשבון הפיצויים."

109 ע"פ 51/93 אלזעיל נ' מ"י (טרם פורסם).

110 הנחיות בעניין מדיניות החקירה והעמדה לדין בעבירות זנות וסחר בבני אדם, 2002.

111 דו"ח אשה עוברת לסוחר, לעיל הערה 42, בע' 62.

112 עניין בן-זקן, לעיל הערה 55.

הכשר לאותן נשים אשר הגיעו לישראל שלא כחוק ובמטרה לעסוק בזנות. אינני סבור כי בנסיבות אלו יהיה זה נכון שבית המשפט יהפוך לגובה האתגן עבורן.¹¹³

בית המשפט הדגיש כי היה שוקל אפשרות זו לו היה מדובר באלימות או באונס, אך בסחר לבדו אין כדי להצדיק תשלום פיצויים לקורבן. אמרה זו באה על רקע התפיסה כי מטרתו של הפיצוי שבחוק העונשין היא הכרה חברתית בסבלו של הקורבן:

"איני רואה פסול בחיוב עבריין לפצות את קורבנו, בגדר המשפט הפלילי, גם כאשר המשפט האזרחי אינו מאפשר זאת... אין בכך משום עקיפת הוראות המחוקק, שהרי הדבר נעשה מכוחו של חוק מפורש (סעיף 77 לחוק העונשין)... תכלית הפיצוי הפלילי שונה מתכליתו של הפיצוי האזרחי. לא בכדי קובע סעיף 77(א) תקרת פיצוי לכל עבירה... הגמוכה בהרבה מן הסכומים שניתן לתבוע ולפסוק בשל מעשים כאלה בהליכים אזרחיים... ברור כי ערך הנזק והסבל הטיפוסיים גבוהים בהרבה מתקרת הפיצוי הקבועה בסעיף 77(א)... בכך איזן המחוקק בין רצונו להעניק לקורבן פיצוי כלשהו בגדר ההליך המתנהל על-ידי המדינה, כמעין הכרה חברתית בסבלו..."¹¹⁴ (ההדגשה אינה במקור).

לפי גישה זו, הפיצוי מקנה לנפגע העברה הפלילית מעמד חברתי של "קורבן", הטומן "הטבות" רבות בין כותלי בית המשפט. הוא לא רק מזכה בפיצויים לפי חוק העונשין; הוא מזכה באמפתיה והבנה שיפוטית, המתגלגלות הישר אל מלותיו של פסק-הדין, ומפסק-הדין אל ליבם של הקוראים, שייעשו גם הם אמפתיים ומבינים.

סעיף 77 מצוי אומנם בחוק העונשין, אך הוא נושא אופי נזיקי בולט.¹¹⁵ אין מקום מתאים יותר לבטא סוף סוף את נזקה, ולו נזקה הממוני, של קורבן הסחר, מאשר בהחלת סעיף זה. העובדה שהקורבנות אינן מקבלות כל פיצוי אפילו בפסקי-דין הבולטים בהתבטאויות קיצוניות במיוחד כלפי עברת הסחר מצביעה על המסקנה הפשוטה כי בית המשפט אינו מכיר בנזקן: הוא מכיר בנזקה של החברה הנפגעת מעברות הסחר המתרחשות במסגרתה, אך לא בנזקה של האשה שבגופה סותרים. מבחינתו של בית המשפט, קורבן הסחר אינה כלל "קורבן" במלוא מובנו של מושג זה. קורבן הסחר היא לכל היותר זונה ששוהה בישראל באופן בלתי-חוקי. הקורבן האמיתי היא החברה כולה, ועליה השופטים מנסים להגן, במידה זו או אחרת, מפני עברות הסחר.

המשפט הפלילי נתפס לעיתים כצומת שוכויות הנאשם, הקורבן והחברה מתנגשות בו.¹¹⁶ צומת זה מחייב איזון עדין בין האינטרסים של הנאשם לבין אלה של קורבן העברה. במישור המהותי, האינטרסים המוגנים של הקורבן כוללים פיצוי המתבטא בסיפוק הרצון לגמול את הקורבן ואת הסובבים אותו בדרך של ענישת העבריין. במישור הדיוני, המושג

113 עניין סבן, לעיל הערה 55.

114 ע"פ 3818/99 פלוני נ' מ"י, פ"ד נו(3) 721.

115 לדיון רחב בסעיף 77 ראו רע"פ 2976/01 אסף נ' מ"י, פ"ד נו(1) 145.

116 ראו י' קרפ "המשפט הפלילי – יאנוס של זכויות האדם" הפרקליט מב (תשנ"ה) 64.

"הגנת הקורבן" מכוון למניעת פגיעה בקורבן בהליכי החקירה והמשפט (כגון פגיעה בפרטיותו ובשמו הטוב, הפעלת לחצים מצד שוחרי טובתו של הנאשם). נוסף על כך, ההגנה מקנה לקורבן "זכות עמידה" בדיון הפלילי, למצער במתן מידע מלא על ההליך המשפטי נגד הנאשם, ובעיקר בהענקת הזכות להביע את עמדתו בטרם ייעשו עסקות-טיעון בין המדינה לנאשם. כל זאת, על-מנת לצמצם את המקרים שבהם יוקרב האינטרס של הקורבן לענישה הולמת של הנאשם "על מזבח" נוחיות התביעה.¹¹⁷

ברוב ארצות העולם המערבי חלו בעשורים האחרונים שינויי תפיסה מהותיים בשאלת מעמדו של קורבן העברה. שינויים אלה הצמיחו תיקוני חקיקה, חידושי פסיקה וכן כללי פעולה מתאימים של רשויות החקירה, התביעה והמשפט.¹¹⁸ בשנת 2001 חוקקה גם ישראל את חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001,¹¹⁹ המייחד פרק נפרד לנפגעי עברות בהליך פלילי. החוק מבטיח לנפגע הגנה מפני הנאשם בין כותלי בית-המשפט ומחוצה לו (סעיף 6 לחוק), זכויות לקבל מידע על הדרך שבה מתנהל ההליך (סעיף 8 לחוק), זכות עיון בכתב-האישום (סעיף 9 לחוק), זכות להביע עמדה לעניין עיכוב הליכים (סעיף 16 לחוק), זכות להביע עמדה לעניין הסדר-טיעון (סעיף 17 לחוק) ועוד. העולה מן האמור הוא כי מעמד ה"קורבן" מקנה כיום זכויות חברתיות יקרות-ערך: הוא טומן הכרה חברתית בסבלו של אדם: פסיקה מלאה באמפתיה, הבנה והאזנה לנפגע בעברה מסוימת מניעה גם את החברה להגיב באותה מידה של אמפתיה; כמתואר לעיל, הוא מציע הכרה משפטית ו"זכות עמידה" בהליכי המשפט; יש בו כדי להקנות לנפגע סעד כספי (סעיף 77 לחוק העונשין).

משמעותה העיקרית של פסיקת בית-המשפט כפי שהיא תוארה לעיל היא נישולה של קורבן הסחר ממעמד "הקורבן" החברתי. מבחינתם של קורבנות הסחר, התוצאה המרכזית והמכרעת של הדיון בסחר היא דווקא שלילתו של מעמד זה. השלילה מתחילה עוד בשלב שבו המערכת נוטלת מן הנשים את קולן, נמשכת בהיעדר הבנתן בפסקי-הדין ונגמרת בשלילת הזכויות והסעדים המוקנים במשפט לקורבן. חוק זכויות נפגעי עברה, למשל, לא הוחל מעולם בפסקי-דין הדנים בעברות הסחר בנשים. איש לא ראה בו צורך.

קשה לומר אם נטילת קולן של הנשים בדרכן לבית-המשפט היא שיצרה סירוב להבין או נסיגה מהבנה לגבי מצבן על גבי שורות פסקי-הדין, או שמא גורמים אחרים מעורבים כאן. סביר להניח כי בהיעדר הנכונות להאזין להן, בית-המשפט מונע גם על-ידי שיקולים פוליטיים של עיצוב החברה לפי תפיסות מיסרניות מסוימות ובהתאם לנורמות ההתנהגות הנראות לו ראויות. כך או כך, חוסר האפשרות לבטא את הנזק מוביל להיעדר הבנתו או להכחשת הבנתו ונסיגה ממנה.

117 ד' ביינ "השינויים בנקודת האיוון שבין ההגנה על קורבן עבירת האינזוס לבין השמירה על זכויות הנאשם" הפרקליט מב (תשנ"ה) 281, 282. ראו גם דברי הנשיא מ' שמגר בדב"פ 4390/91 מ"י נ' חוסאם חג' יחיא, פ"ד מוז(3) 661: "בשולי הדברים ארשה לעצמי הערה נוספת: אין לשכוח שחברה נאורה חייבת לשמור גם על זכויותיהם של הקורבנות למעשה ושל הקורבנות בכוח. אלא האחרונים כולליים גם את העדים."

118 קרפ, לעיל הערה 116, בע' 75.

119 ס"ח 1782, בע' 183 (להלן: חוק זכויות נפגעי עברה).

ד. סוף־דבר

התזה הסוקרטית שהוצגה בראשיתה של רשימה זו טענה כי היעדר הבנה או נסיגה מן ההבנה גורמים רוע. המונח "רוע" אינו מופיע אומנם ברגיל בדיון האקדמי במערכת השיפוטית, אך ניתן להמירו במלה אחרת: "אלימות".

המלומד האמריקאי רוברט קאוור (Cover) הציג בראשית שנות השמונים את הרעיון כי מהותה של המערכת המשפטית היא השתת אלימות מאורגנת על המתדיינים: "The judges deal pain and death"¹²⁰ אלימות זו התאפשרה, לפי קאוור, בשל הניתוק שבין השופט, המקבל את ההחלטה האלימה, לבין המבצע, שאינו מפעיל את שיקול־דעתו, אלא רק מבצע את הפקודה שקיבל מדרגים גבוהים יותר. צורת ארגון כזו מסירה כביכול אחריות מן המבצע, שהרי מישוהו אחר החליט בשבילו, אך גם מפחיתה את רמת האחריות של השופט, שהרי אין הוא רואה את הסבל שנגרם בעקבות החלטתו. מושא כתיבתם העיקרי של קאוור וממשיכי דרכו היה הנאשם במשפט הפלילי, שכן האלימות, בלא קשר לשאלת הצדקתה, מופעלת בעיקר עליו.¹²¹

במקרה של סחר בנשים המצב מתהפך. האלימות השיפוטית, במובנה האמור לעיל, נוגעת אומנם גם בנאשם, אך הוא זוכה בהליך פלילי "רגיל", שאינו שונה מהליך פלילי בכל עברה אחרת. עיקר האלימות מופנה דווקא כלפי הקורבן. הנסיגה מן ההבנה המתבטאת בנטילת הקול, וכנגזרת מכך, הסירוב להקנות הכרה חברתית של הנזק, מעמידים אל מול הקורבן חומת ניכור חברתית ומשליכים אותה מן הארץ לאחר ש"עשתה את שלה". באופן פרדוקסלי, התייחסות זו לקורבן הממשי של הסחר – סחר, שכאמור, הרטוריקה הגלויה של בתי־המשפט מגנה בחריפות – כואבת לא פחות מן האלימות שבית־המשפט מפעיל כלפי העבריין עצמו. הסירוב להבין, היעדר המבט המלווה, שוללים מן הנשים לא רק את הפיצוי הכספי; הם מקבעים אותן בשוליה של החברה, הרחק מחוץ לתחום הלגיטימיות החברתית.

מבחינתו של בית־המשפט, סבלה של הקורבן מוטל בספק, או אף יותר מכך – הוא בלתי־נראה, בלתי־מוחשי, אינו קיים.¹²² המערכת אינה מאפשרת לה לבטא אותו, בית-

R. Cover "Violence and the Law" *Narrative, Violence and the Law, The Essays of Robert Cover* (Ann Arbor, M. Minow, M. Ryan & A. Sarat eds., 1995) 203, 213.

A. Sarat & T.R. Kearns "A Journey Through Forgetting: Toward a ראו למשל: Jurisprudence of Violence" *The Fate of Law* (Ann Arbor, A. Sarat & T.H. Kearns eds., 1991)

ניתן לתאר את התייחסותו, או ליתר דיוק את היעדר התייחסותו, של בית־המשפט כלפי סבלה (נזקה) של קורבן הסחר במלותיה של סקארי (Scarry): "[F]or the person in pain, so incontestably and unnegotiably present is it that 'having pain' may come to be thought of as the most vibrant example of what it is to 'have certainty', while for the other person it is so elusive that hearing about pain may exist as the primary model of what it is 'to have doubt'. Thus pain comes unshareably into our midst as at once that which cannot be denied and that which cannot be confirmed." (E. Scarry *The Body in Pain* (New York, 1985) 4)

המשפט אינו קשוב לו ואינו מבין אותו. אך נראה לנו שגם בסוגיה סבוכה זו, המבט המלווה הוא בגדר האפשר; היעדרו משעתק את תפיסתה של קורבן עברת הסחר כרכוש. החפצה זו, הדומה כל-כך לזו של הנאנסת בתקופה האליזבתיאנית, חסמה בפני לוקרציה את האפשרות לחיות לאחר אינוסה, ובמובן זה הוליכה להתאבדותה. בהחלטה לסיים את חייה יש, באופן אירוני, נקיטת עמדה אוטונומית.¹²³ את קורבנות הסחר ההחפצה מחזירה לארץ מולדתן. אולי כך באמת חובה לעשות במוקדם או במאוחר. אבל בהינתן אופיו של התהליך שנשים אלה עוברות, מתחילתו ועד סופו, בשום שלב אין המערכת מגלה לנשים אלה שהיא ערה לעוול כלשהו שנגרם להן. אדישות זו היא תנאי האפשרות לרוע. המבט המלווה, כפי שהפואמה מציעה, הוא תנאי האפשרות להבנה.

C. Belsey "Tarquin Dispossessed: Expropriation and Consent in the Rape of Lucrece" 52(3) *Shakespeare Quarterly* (2001) 315

